

Gorazd KOVAČIČ
mag. Rotija KMET ZUPANČIČ
Janez KUŠAR

Strukturne spremembe v predelovalnih dejavnostih v Sloveniji

Delovni zvezek 2 / 2003

Delovni zvezki Urada RS za makroekonomske analize in razvoj
ISSN: 1318-1920

Izdajatelj:

Urad Republike Slovenije za makroekonomske analize in razvoj,
Gregorčičeva 27, 1000 Ljubljana.

Telefon: 01 478 10 12

Fax: 01 478 10 70

Elektronska pošta: gp.umar@gov.si

<http://www.gov.si/umar/public/dz.html>

Urednica zbirke: dr. Valerija KOROŠEC

Tehnična urednica: Ema Bertina KOPITAR

Prevod povzetka: Marko GERMOVŠEK

Lektoriranje: Mojca GARANTINI

Naslovnica, oblikovna zasnova: Sandi RADOVAN, Studio DVA

Distribucija: Simona ZRIM

Tisk: SOLOS, Ljubljana

Odgovorna oseba: dr. Janez ŠUŠTERŠIČ, direktor

Naklada: 200 izvodov

Pisna naročila za zbirko ali posamezno publikacijo sprejemamo na naslov izdajatelja.

Ljubljana, 2003

Ključne besede: predelovalne dejavnosti, strukturne spremembe, produktivnost, tehnologija, Slovenija, mednarodne primerjave, konvergenca

Key words: manufacturing, structural changes, productivity, technology, Slovenia, international comparisons, convergence

Kazalo

Povzetek/Summary	5
1 Uvod	7
2 Teoretična izhodišča	8
3 Intenzivnost strukturnih sprememb v slovenskih predelovalnih dejavnostih	11
3.1 Rezultati intenzivnosti strukturnih sprememb v obdobju od leta 1990 do leta 2001	11
3.2 Primerjava intenzivnosti strukturnih sprememb v Sloveniji, izbranih državah Evropske unije in tranzicijskih državah	18
4 Smer strukturnih sprememb v slovenskih predelovalnih dejavnostih	22
5 Vpliv strukturnih sprememb na rast produktivnosti v slovenskih predelovalnih dejavnostih	26
6 Konvergenca strukture slovenskih predelovalnih dejavnosti z državami Evropske unije	29
7 Zaključne misli	33

Delovni zvezek št. 2/2003 «Strukturne spremembe v predelovalnih dejavnostih v Sloveniji» so pripravili:

Gorazd Kovačič

Povzetek

1 Uvod

2 Teoretična izhodišča

3 Intenzivnost strukturnih sprememb v slovenskih predelovalnih dejavnostih

3.1 Rezultati intenzivnosti strukturnih sprememb v obdobju od leta 1990 do leta 2001

3.2 Primerjava intenzivnosti strukturnih sprememb v Sloveniji, izbranih državah Evropske Unije in tranzicijskih državah

5 Vpliv strukturnih sprememb na rast produktivnosti v slovenskih predelovalnih dejavnostih

7 Zaključne misli

mag. Rotija Kmet Zupančič

4 Smer strukturnih sprememb v slovenskih predelovalnih dejavnostih

6 Konvergenca strukture slovenskih predelovalnih dejavnostih z državami Evropske Unije

7 Zaključne misli

Janez Kušar

6 Konvergenca strukture slovenskih predelovalnih dejavnostih z državami Evropske Unije

Seznam kratic

Kratice, uporabljene v besedilu:

APP – Agencija RS za plačilni promet, **SURS** – Statistični urad RS, **UMAR** – Urad RS za makroekonomske analize in razvoj, **WIIW** - Dunajski inštitut za mednarodne gospodarske primerjave, **EU** – Evropska unija, **EUROSTAT** – Evropski statistični urad, **BS** – Banka Slovenije.

Kratice Standardne klasifikacije dejavnosti (SKD):

D – Predelovalne dejavnosti, **DA** – Hrana, pijača, tobakni izdelki, **DB** – Tekstilije, tekstilni izdelki, **DC** – Usnje, usnjeni izdelki, **DD** – Obdelava in predelava lesa, **DE** – Papir, založništvo, tiskarstvo, **DF** – Koks, naftni derivati, jedrska goriva, **DG** – Kemikalije, kemični izdelki, **DH** – Izdelki iz gume, plastičnih mas, **DI** – Drugi nekovinski, mineralni izdelki, **DJ** – Kovine in kovinski izdelki, **DK** – Stroji in naprave, **DL** – Električna, optična oprema, **DM** – Vozila in plovila, **DN** – Pohištvo, drugo.

Kratice držav

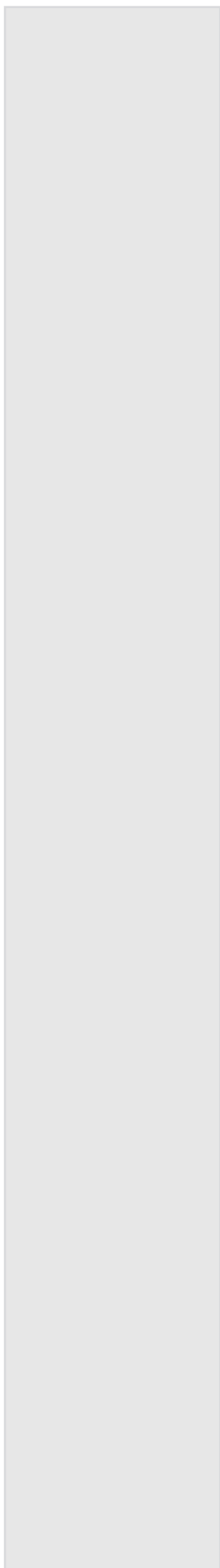
A-Avstrija, **B**-Belgija, **BG**-Bolgarija, **BY**-Belorusija, **CH**-Švica, **HR**-Hrvaška, **CZ**-Češka, **CY**-Ciper, **DK**-Danska, **D**-Nemčija, **E**-Španija, **EE**-Estonija, **EL**-Grčija, **F**-Francija, **FIN**-Finska, **HU**-Madžarska, **I**-Italija, **IRL**-Irska, **L**-Luksemburg, **LT**-Litva, **LV**-Latvija, **NL**-Nizozemska, **MT**-Malta, **NO**-Norveška, **PL**-Poljska, **P**-Portugalska, **RO**-Romunija, **RU**-Rusija, **S**-Švedska, **SI**-Slovenija, **SK**-Slovaška, **TR**-Turčija, **UA**-Ukrajina, **UK**-Velika Britanija.

Povzetek

V devetdesetih letih prejšnjega stoletja se je v Sloveniji začel proces institucionalne transformacije gospodarskega sistema, ki je vplival tudi na strukturalna razmerja v slovenskem gospodarstvu in njegovi najvplivnejši panogi - predelovalnih dejavnostih. Intenzivnost strukturalnih sprememb v slovenskih predelovalnih dejavnostih je bila v obdobju od leta 1990 do leta 2001 v primerjavi z razvojno najprodornejšimi članicami Evropske unije (Finska, Danska) in ostalimi tranzicijskimi državami relativno nižja, presegala pa je doseženo raven v Nemčiji, Avstriji, Italiji in Nizozemski. Vpliv strukturalnih sprememb na povečanje skupne produktivnosti predelovalnih dejavnosti je bil sicer zaznaven, a skromen. V največji meri je rezultat rasti produktivnosti znotraj posameznih podpodročij predelovalnih dejavnosti (intrasektorski učinek). Transfer produkcijskih faktorjev iz nizko produktivnih v visoko produktivna podpodročja (intersektorski učinek) je dolgoročno imel pozitiven vpliv, vendar ni pomembneje prispeval k rasti skupne produktivnosti. Vpliv realokacije resursov v podpodročja z nadpovprečno rastjo produktivnosti (interakcijski učinek) na skupno rast produktivnosti predelovalnih dejavnosti pa je bil v večini analiziranih obdobjih rahlo negativen. Posledično se je v analiziranem obdobju z vidika tehnološke zahtevnosti panog nekoliko zmanjšal razkorak v strukturalni predelovalne industrije za evropskimi državami, vendar pa bi bilo za izrazitejši preboj v konkurenčnosti potrebno intenzivnejše strukturalno prilagajanje.

Summary

In the 1990s, Slovenia launched the process of institutional transformation of its economic system, leading to changes in the Slovenian economy's structure, especially that of manufacturing, its most important industry. The intensity of structural changes in Slovenian manufacturing was lower than in Finland and Denmark, the EU's most advancing members, as well as other countries in transition, however, it was more intensive than in Germany, Austria, Italy and the Netherlands. The impact of structural changes on manufacturing's productivity was positive, albeit very weak. It mainly resulted from productivity growth within individual manufacturing industries (intra-sectoral effects). The transfer of production factors from low- to high-productivity industries had a positive long-term effect (inter-sectoral effects), but it did not contribute markedly to overall productivity growth. Relocation of resources to industries with above-average productivity growth (interactive effects) had a slightly negative impact on productivity growth in most periods under examination. As a result, the gap between Slovenia and EU members narrowed slightly in terms of technological complexity of manufacturing industries, however, more profound structural adjustments will be necessary to make a breakthrough in competitiveness.

1 Uvod

Slovensko gospodarstvo je v začetku devetdesetih let 20. stoletja vstopilo v tranzicijsko obdobje, za katerega je značilen kontinuiran proces medsebojno tesno povezanih sprememb: (i) preobrazbe iz plansko dogovorne ekonomije v socialno tržni tip gospodarstva, ki deluje v okviru demokratičnega političnega sistema in ob podpori sodobnih tržnih inštitucij, ter (ii) oblikovanja samostojne države in posledične transformacije iz regionalnega v nacionalno gospodarstvo, za katerega je značilna prostorska, demografska in ekonomska majhnost.

Posebno pozornost znotraj obsežnih sistemskih sprememb zasluži proces strukturnega prilagajanja slovenskega gospodarstva in njegove najmočnejše panoge - predelovalnih dejavnosti¹, ki je tesno povezan z integracijo slovenskega podjetniškega sektorja v mednarodne, predvsem zahodnoevropske proizvodno-trgovinske tokove.

Namen delovnega zvezka je oceniti 1) intenzivnost strukturnih sprememb v slovenskih predelovalnih dejavnostih (predelovalni industriji)² ter 2) ovrednotiti njihovo smer z vidika povečevanja skupne produktivnosti in razvojnega dohitevanja najrazvitejših evropskih držav.

Po uvodnem (poglavje 1) pregledu teoretičnih izhodišč in predstavitvi nekaterih najpomembnejših teoretskih in empiričnih študij, ki se ukvarjajo s tematiko strukturnih sprememb v gospodarstvu, smo delovni zvezek razdelili na dva temeljna vsebinska sklopa. V prvem (poglavje 2) se ukvarjamo z **intenzivnostjo** strukturnih sprememb v slovenskih predelovalnih dejavnostih, ki smo jo ocenili s pomočjo izbranih kvantitativnih indikatorjev (poglavje 2.1). Polje analize smo razširili s **primerjalno oceno intenzivnosti** strukturnih sprememb na mednarodni ravni, v izbranih državah Evroske unije in pridruženih članicah (poglavje 2.2). V 3. poglavju smo analizirali **smer** strukturnih sprememb, tj. identificirali smo panoge oz. podpodročja predelovalnih dejavnosti, ki jim je uspelo najbolj povečati strukturni delež v okviru skupne ustvarjene dodane vrednosti predelovalnih dejavnosti. V 4. poglavju pa smo s pomočjo analize premikanja deležev ocenili učinke strukturnih sprememb na rast skupne produktivnosti. V drugem delu delovnega zvezka (poglavje 5) smo opredelili **stopnjo** strukturne konvergence slovenskih predelovalnih dejavnosti z izbranimi sedanjimi in prihodnjimi članicami EU.

¹ Po podatkih za leto 2001 so predelovalne dejavnosti v okviru proizvodne strukture bruto domačega proizvoda ustvarile 23.7% skupne dodane vrednosti slovenskega gospodarstva (UMAR, JP 2002).

² V besedilu zaradi razgibanosti teksta in boljše berljivosti izmenično uporabljamo obe besedni zvezi, ki imata v pričujočem delu enak pomen.

2 Teoretična izhodišča

V ekonomski literaturi obstaja vrsta prispevkov, ki na različne načine proučujejo strukturne spremembe. V tem poglavju nas zanimajo tisti teoretski pristopi in empirična proučevanja, ki se ukvarjajo z **dejavniki strukturnega prilagajanja** in z **vplivom (posledicami)** strukturnih sprememb na produktivnost gospodarstva.

Kot **ključni dejavniki** strukturnih sprememb, ki naj bi v **odvisnosti od njihove intenzivnosti** in **smeri** podpirale proces dolgoročno vzdržne gospodarske rasti³ ter »predstavljale njegovo gonilno silo«, (*Chung/Denison* 1976, v *Fagerberg* 2002, str. 394), se v literaturi najpogosteje pojavljajo: **specializacija in internacionalizacija proizvodnje, vzpodbujanje ekonomsko-integracijskih procesov ter uvajanje sodobnih tehnologij in inovacijske dejavnosti v poslovne procese, slednje tudi s pomočjo neposrednih tujih investicij.**

Intenzivnost strukturnih sprememb v odvisnosti od integracijskih prizadevanj gospodarstev na trgu blaga (povečanje mednarodnih blagovnih tokov zaradi liberalizacije in institucionalizacije pravil mednarodnega trgovanja), na trgu kapitala (povečani prilivi neposrednih tujih investicij pospešujejo prestrukturiranje v smeri produktivnejših panog) in na trgu dela (preko internacionalne in interregionalne mobilnosti delovne sile) *opredeljuje Landesmann* (2000). *Fagerberg* (2000) opozarja, da se na podlagi **aktivnega strukturnega prilagajanja** v tehnološko progresivnih panogah predelovalnih dejavnosti ustvarjajo možnosti za visoko gospodarsko rast. *Srholec* (2000/b) ugotavlja, da je **dinamika strukturnih sprememb** odvisna od učinkovitosti proizvodnih dejavnikov, ki preko višjega tehnološkega nivoja proizvodnih procesov zagotavljajo višjo stopnjo prilagodljivosti. *Kaderabkova* in *Srholec* (2001) povezujeta **dinamiko strukturnega prilagajanja** s sposobnostjo države, da se odzove na zunanje šoke, ki so pretežno enkratnega značaja in (lahko) predstavljajo impulz za učinkovito preobrazbo gospodarstva, kot so npr. naraščajoče cene nafte (prvi in drugi naftni naftni šok v sedemdesetih letih prejšnjega stoletja); proces ekonomske tranzicije ob osemdesetih let 20. stoletja, ki je zajel nekdanja centralnoplanska gospodarstva v vzhodni in jugovzhodni Evropi; tehnološki izzivi, ki jih ob vstopu v 21. stoletje ponujajo informacijska tehnologija, internet, bioinženiring, nanotehnologija. *Jayarajah* in *Branson* (1995) pa izpostavljata vlogo nosilcev ekonomske politike pri **strukturni transformaciji gospodarstva.**

Intenzivnost oziroma dinamika strukturnih sprememb je torej v veliki meri odvisna od ukrepov ekonomske politike, ki morajo biti usmerjeni v vzpodbujanje mednarodne konkurence in vzpostavitev učinkovitega mehanizma oblikovanja cen. Takšna tržna pozicija zagotavlja ustrezne signale in racionalne vzpodbude za povečano produktivnost in učinkovito intersektorsko alokacijo resursov ob minimalnih transakcijskih stroških.

Posebno pozornost je ekonomska znanost v preteklih desetletjih posvečala **razmerju med rastjo produktivnosti in ekonomsko strukturo** nacionalnega gospodarstva oziroma posameznih gospodarskih panog.

³ Primerjalna analiza med različnimi državami EU je pokazala pozitivno korelacijo med intenzivnostjo strukturnih sprememb in dolgoročno gospodarsko rastjo (*WIFO* 2000 - Specialisation and Concentration of european Manufacturing, v *Kaderabkova/Srholec* 2001, str.2).

V tem kontekstu si je smiselno zastaviti vprašanje, **ali strukturne spremembe (ki pospešujejo specializacijo in koncentracijo gospodarske strukture), tudi dejansko pospešujejo produktivnost na ravni celotnega gospodarstva?**

Krugman (1987) v nasprotju z zagovorniki politike, ki vzpodbuja specializacijo gospodarstva v izbrane strateško pomembne sektorje, ki dosegajo nadpovprečne donose na enoto vloženih inputov, opozarja na pasti takšne politike. V modelu popolne konkurence je po *Krugmanu* takšna politika oz. stanje dolgoročno nevzdržno, saj bo trg s svojim mehanizmom poskrbel za izenačevanje mejnih donosov posameznih proizvodnih dejavnikov. V modelu nepopolne konkurenčnosti trgov, ki je sicer bolj realistična, pa so učinki takšne politike na nivoju narodnega gospodarstva zelo majhni in so možni le ob predpostavki »idealnega delovanja« ekonomske politike, ki pa jo je težko »izumiti«, saj bi se morala prilagajati procesom nepopolne konkurence, ki pa je že sama po sebi težko razumljiv in voden proces. *Krugman* dopušča možnost politike, ki vzpodbuja specializacijo in pospeševanje strateških sektorjev, **ko prenese težišče kriterijev za določanje takšnih sektorjev na področje pozitivnih eksternalij**. Slednje morajo biti deželno specifične, kar pomeni, da se pozitivni učinki ne bi prenašali preko nacionalnih meja, kar je uresničljivo v zelo redkih primerih.

Številni teoretski modeli (*Salter* 1969, *Lucas* 1988, *Grossman in Helpman* 1991, povzeto po *Fagerberg* 2000) pa nam sugerirajo, da država, ki vzpodbuja **specializacijo** v tehnološko zahtevne (»high tech«) panoge, lahko računa na višje stopnje produktivnosti in gospodarske rasti, kot države, ki svoje proizvodne resurse alocirajo v tradicionalne, tehnološko manj zahtevne panoge. Teoretično v globaliziranem svetu za slednje to nujno ne pomeni tudi zniževanja ravni družbenega blagostanja, »dokler se razlike v rasti produktivnosti v celoti odražajo v cenah⁴« (*Fagerberg*, 2000, str. 394) in so pozitivnih eksternih učinkov, ki izhajajo iz nižjih cen sodobnih tehnologij, deležne tudi tehnološko manj napredne države ali panoge. Vendar so v monopolnih oziroma oligopolnih tržnih razmerah, ki so bliže današnji realnosti, ponudniki visokih tehnologij sposobni kontrolirati cene svojih proizvodov in tako velik del koristi, ki izhajajo iz povišane produktivnosti, zadržati zase. V takšnih razmerah je, kot predlaga *Lucas* (1988), za države, v katerih je prisoten primanjkljaj tehnološko naprednih panog, izredno pomembno z ukrepi ekonomske politike pospešiti procese strukturne preobrazbe.

Klasično delo s tega področja predstavlja *Salterjeva študija*⁵ o produktivnosti in tehnoloških spremembah v angleški predelovalni industriji v prvi polovici 20. stoletja, v kateri svoje teze tudi empirično testira in ugotavlja, da igrajo glede zagotavljanja višje rasti **skupne panožne produktivnosti strukturne spremembe enako pomembno vlogo kot porast produktivnosti znotraj posameznih sektorjev**. V študiji *Salter* opozarja na velike razlike v doseženih stopnjah rasti produktivnosti med 28 sektorji v okviru predelovalne industrije, najboljše rezultate pa so dosegle, v tedanjem času tehnološko najnaprednejše panoge, kot so proizvodnja električnih aparatov (generatorjev), kemikalij in gume ter proizvodnja orodja in jeklenih cevi. Skupni porast produktivnosti v predelovalni industriji v obdobju od leta 1924 do 1948 (indeks 181) je bil posledica povečane produktivnosti znotraj navednih propulzivnih panog (»intra industry shift«, prispeval je 36 indeksnih točk), enako pomemben pa je bil tudi strukturni premik v zaposlenosti (»inter industry shift«,

⁴ Tehnološko napredne, hitro rastoče panoge, ki uspejo izkoristiti prednosti ekonomije obsega, so soočene s kontinuiranim procesom zniževanja stroškov glede na ostale panoge, kar jim omogoča zniževanje relativnih cen in povečevanje proizvodnje.

⁵ *Salter*, W.E.G.: *Productivity and Technical Change*, Cambridge University Press, 1969.

prinesel je 33 indeksnih točk), ki je povečal relativno pomembnost teh panog v strukturi zaposelnosti.

V novejšem obdobju moramo izpostaviti predvsem Fagerbergerjevo primerjalno študijo o strukturnih spremembah v predelovalnih dejavnostih⁶, ki pa ni v celoti potrdila teoretičnih pričakovanj. Fagerberg empirično ugotavlja, da je **skupni panožni porast produktivnosti v vseh analiziranih državah v največji meri posledica dviga produktivnosti v posameznih sektorjih**⁷, strukturni premiki v zaposlenosti pa v povprečju niso imeli pomembnejšega učinka, v nekaterih državah (npr. Koreja, Filipini, Singapur), ki so v tem obdobju dosegle nadpovprečne stopnje rasti produktivnosti so bili celo negativni. To seveda še ne pomeni, da strukturne spremembe danes v gospodarstvu niso pomembne, pripisati pa jim gre nekoliko spremenjeno vlogo in pomen. Za razliko od razmer v prvi polovici 20. stoletja, izjemnega tehnološkega napredka in porasta produktivnosti ob koncu 20. stoletja v tehnološko najnaprednejših panogah »ni spremljal tako izrazit premik v strukturi povpraševanja« (Fagerberg 2000, str. 409), posledično pa so bili manj izraziti tudi premiki v strukturi zaposlenosti, kar v ozko »obračunskem smislu« (Fagerberg 2000, str. 409) zmanjšuje pomen strukturnih sprememb. Takšni procesi so predvsem posledica visoke medsebojne integriranosti posameznih sektorjev znotraj predelovalne industrije. Številne tehnološke inovacije, ki so bile primarno uvedene v elektronski in kemični industriji, so bile pozneje uporabljene v drugih panogah in so znotraj njih prispevale k večji inovativnosti in organizacijski posodobitvi poslovnih procesov. Takšni »spill over« učinki⁸ dvigujejo globalno konkurenčnost predelovalnih dejavnosti, zamegljujejo (ne pa tudi zmanjšujejo) pa pomen tehnološkega napredka in strukturnih sprememb na rast produktivnosti.

⁶ Več o tem v: Fagerberg, J.: Technological Progress, Structural Change and Productivity Growth: a Comparative Study, in: Structural Change and Economic Dynamics, Elsevier Science B.V., No. 11, 2000, p. 393 – 411. Študija obsega primerjalno analizo 37 držav iz vseh petih kontinentov v obdobju od leta 1973 – do leta 1990.

⁷ Kot najpropulzivnejša panoga je tudi v tej študiji identificirana proizvodnja električne opreme, sledita pa ji proizvodnja hrane ter proizvodnja kemičnih izdelkov.

⁸ Posredni učinki, ki se v obliki pozitivnih eksternalij prenašajo na ostale sektorje v gospodarstvu.

3 Intenzivnost strukturnih sprememb v slovenskih predelovalnih dejavnostih

S pričetkom ekonomske tranzicije je bil v Sloveniji sprožen proces inštitucionalne transformacije gospodarskega sistema: prehod od družbene k zasebni lastnini, od velikih k majhnim in srednjevelikim podjetjem, preusmeritev iz trgov nekdanje skupne države na cenovno in kakovostno zahtevnejše trge razvitih evropskih držav, razvojni preboj nekaterih podjetij iz tehnološko intenzivnih panog in postopno opuščanje neperspektivnih proizvodnih programov. Navedene spremembe so se in se še odvijajo v okviru in pod vplivom globalnih svetovnih ekonomsko-političnih trendov, katerih temeljna značilnost so integracijska prizadevanja, internacionalizacija poslovanja, miselni premiki k inovativni podjetniški logiki in prehod iz tradicionalne v informacijsko, na znanju temelječo družbo.

Te spremembe so v slovenski predelovalni industriji, kot izvozno najbolj usmerjeni panogi gospodarstva⁹, ustvarile nujen pritisk za uvajanje sodobnih tehnologij in novih upravljalških tehnik v poslovne procese. V kolikšni meri lahko uvedba novih tehnologij in višja organizacijska raven izboljšata dinamično učinkovitost slovenskih podjetij in intersektorsko strukturno prilagajanje, je v prvi vrsti odvisno od sposobnosti akumulacije in difuzije visoko tehnoloških ter organizacijskih znanj in razvoja inovativnega potenciala zaposlenih. Akumulacija znanj in njena aplikacija v poslovno prakso je tako na ravni posameznika kot individualnega podjetja ali gospodarske panoge specifičen proces. V končni fazi pa prav »**medsektorska absorpcijska sposobnost za spremembe v ravni tehnologije vpliva na intenzivnost in kakovost strukturnih sprememb, na njihovo dinamiko rasti in stopnjo konkurenčnosti**« (Srholec/Kaderbakova 2001, str.1).

V podpoglavjih, ki sledijo, bomo s pomočjo izbranih kvantitativnih metod ocenili **intenzivnost in smer strukturnih sprememb v slovenskih predelovalnih dejavnostih** in dobljene rezultate primerjali z dinamiko strukturnega prilagajanja v izbranih državah EU in nekaterih kandidatkah za vstop v EU. S pomočjo analize premikanja deležev bomo **ocenili učinke** strukturnih sprememb **na rast skupne produktivnosti**. Poskušali bomo poiskati tudi ključne dejavnike (ekonomsko okolje, ukrepi ekonomske politike), ki ob procesu kontinuiranega tehnološkega posodabljanja odločilno vplivajo na dinamiko sprememb gospodarske strukture.

3.1 Rezultati intenzivnosti strukturnih sprememb v obdobju od leta 1990 do leta 2001

Intenzivnost strukturnih sprememb v predelovalnih dejavnostih odraža stopnjo medsektorske mobilnosti proizvodnih dejavnikov in prilagoditvene sposobnosti posameznih podpodročij znotraj osnovne dejavnosti v določenem časovnem obdobju. Merimo jo z indikatorjem intenzivnosti strukturnih sprememb (*S*), ki je opredeljen z (1.1.)¹⁰.

⁹ V letu 2001 je izvoz blaga v strukturi BDP znašal 49.7%, od tega je predelovalna industrija realizirala 98.7% slovenskega blagovnega izvoza (SURS 2002).

¹⁰ Povzeto po Landesmann, M, et al.: Structural Development in Central and Eastern Europe, WIIW report 1999, Wien, str. 21.

$$(1.1) \quad S = \sqrt{\sum_{i=1}^n \left[(sh_{i_{t+1}} - sh_{i_t})^2 \cdot \left(\frac{sh_{i_t}}{100} \right) \right]}$$

sh_{i_t} : delež i - tega izmed n podpodročij v dodani vrednosti, zaposlenosti ali izvoznih prihodkih predelovalnih dejavnosti kot celote

t : bazno leto oz. obdobje; $t+1$: primerjano leto oz. obdobje

Če je vrednost indikatorja nizka (blizu 0), je intenzivnost strukturnih sprememb predelovalnih dejavnosti v času majhna. In obratno, kolikor višja je vrednost indikatorja, toliko intenzivnejše so strukturne spremembe oz. toliko večjemu številu posameznih podpodročij je uspelo spremeniti relativno pozicijo (povečati oz. znižati 1) delež ustvarjene dodane vrednosti 2) zaposlenosti ali 3) izvoznih prihodkov) znotraj strukture celotne panoge.

Za slovenske predelovalne dejavnosti (D) smo v okviru členitve po Standardni klasifikaciji dejavnosti izračune opravili na nivoju štirinajstih podpodročij (od DA do DN). V okviru zastavljene analize smo intenzivnost strukturnih sprememb proučevali z vidika sprememb v strukturi dodane vrednosti, zaposlenosti in izvoznih prihodkov¹¹.

Za analizo sprememb v strukturi dodane vrednosti in zaposlenosti smo se odločili, ker so strukturni premiki teh dveh spremenljivk v daljšem časovnem obdobju neposredno povezani, saj so posledica visoke/nizke absorpcijske in aplikacijske sposobnosti za tehnološko – organizacijsko posodabljanje poslovnih procesov v posameznih sektorjih predelovalnih dejavnosti. Visoka vrednosti indikatorja intenzivnosti s hratno okrepitevijo ali zmanjšanjem pomena panog, ki dosegajo nadpovprečno dodano vrednost na zaposlenega (poglavje 2.3), podkrepi ali omaja hipotezo o realokaciji proizvodnih resursov. Posledično s tem tudi podkrepi ali omaja tezo o uspešnosti prestrukturiranja posameznih panog slovenskih predelovalnih dejavnosti v smeri višje konkurenčnosti in produktivnosti.

Analizo intenzivnosti strukturnih sprememb glede na izvozne prihodke smo opravili zaradi vpetosti slovenskih predelovalnih dejavnosti v mednarodne trgovinske tokove, ki je nujna ob omejenem domačem trgu in povpraševanju. Visoke vrednosti tega indikatorja intenzivnosti bi v povezavi z istosmerno dinamiko sprememb v strukturi dodane vrednosti¹² lahko potrdile nekatere teoretične opredelitve¹³ o nujnosti internacionalizacije poslovanja, uveljavljanja primerjalnih prednosti ter izkoriščanja ekonomije obsega v majhnih gospodarstvih, kot je slovensko.

Dejavnike, ki so v slovenskem prostoru vplivali na intenzivnost strukturnih sprememb predelovalnih dejavnosti v zadnjem desetletju, lahko razdelimo na: (i) konjunkturalne oz. ciklične dejavnike (faza gospodarskega cikla, raven obsega industrijske proizvodnje, investicijska stopnja, produktivnost dela, gibanje relativnih cen

¹¹ Izračuni za vse indikatorje v tem poglavju, v katerih sta vključeni spremenljivki dodana vrednost in izvozni prihodki, so zaradi omejene razpoložljivosti podatkov izvršeni na podlagi tekočih cen. Kot taki v svojih rezultatih vsebujejo tudi učinek spremembe relativnih cen. Predpostavljamo, da je ta učinek za razlago manj pomemben in ga zato pri komentarju rezultatov analize posebej ne izpostavljamo.

¹² Če je visoka vrednost obeh indikatorjev posledica podobnih oz. istosmernih strukturnih premikov znotraj podpodročij to pomeni, da se krepijo strukturni deleži podpodročij z nadpovprečno dodano vrednostjo na zaposlenega, ki so hkrati tudi izrazito izvozno usmerjena (op. a.).

¹³ Npr. Senjur, M.: Ekonomske možnosti obstoja majhne države, v IB Revija, 1991, št. 7–8.

industrijskih izdelkov pri proizvajalcih za posamezna področja, vplivi mednarodnega gospodarskega okolja) in (ii) inštitucionalno-infrastrukturne dejavnike (dosežena tehnološka in organizacijska raven poslovnih procesov podjetij, inštitucionalni parametri na trgu dela, ki vplivajo na fleksibilnost delovne sile in njeno realokacijo, inštitucionalni parametri na trgu kapitala, ki vplivajo na pritek tujih neposrednih investicij, koncept ekonomske politike, ki preko vpliva na zakonodajo¹⁴ določa stopnjo mobilnosti proizvodnih dejavnikov v smeri alokacijske učinkovitosti).

V celotnem analiziranem obdobju od leta 1990 do 2001 so bile strukturne spremembe v predelovalnih dejavnostih (primerjaj Tabela 1 in Sliko 1, 2) najizrazitejše glede sprememb v strukturi dodane vrednosti, nekoliko manj pa v strukturi zaposlenosti in izvoznih prihodkov.

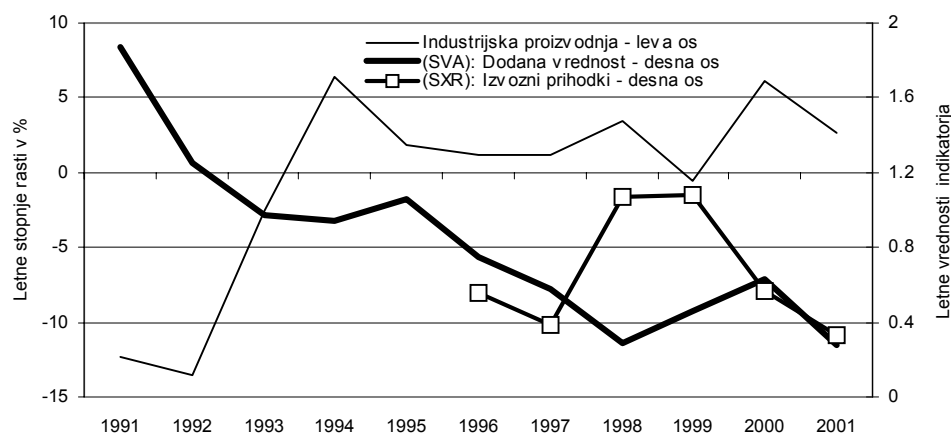
Tabela 1: Vrednosti indikatorjev intenzivnosti strukturnih sprememb za relevantne ekonomske spremenljivke na nivoju področij predelovalnih dejavnosti (SKD - 1)

Obdobje	$(S_{VA})_i$	$(S_L)_i$	$(S_{XR})_i$
	Dodana vrednost	Zaposlenost	Izvojni prihodki ¹
1990–1993	1.88	1.38	
1994–1997	1.39	0.85	
1998–2001	1.16	0.97	1.75
1995–2001	1.51	1.57	0.91
1990–2001	2.08	1.65	

Vir: Lastni preračuni na osnovi podatkov SURS oziroma v primeru izvoznih prihodkov na osnovi podatkov APP.

Opomba: ¹ »Izvojni prihodki« so opredeljeni kot čisti prihodki od prodaje proizvodov in storitev ter blaga in materiala, ustvarjeni na tujih trgih.

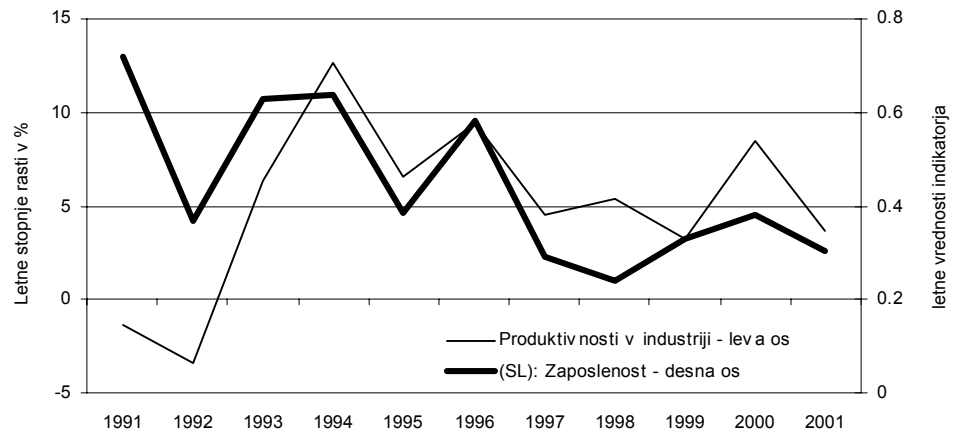
Slika 1: Intenzivnost letnih sprememb v strukturi dodane vrednosti in izvoznih prihodkov

Vir: Lastni preračuni na osnovi podatkov SURS, APP.

¹⁴ Mislimo na pravni okvir gospodarskega sistema, predvsem na posamezne pravne vire s področja prava gospodarskih družb, stečajev in likvidacij podjetij, varstva konkurence, prevzemov in protimonopolne zakonodaje, ki s svojimi zakonskimi rešitvami opredeljujejo postopke in zagonske stroške pri registraciji podjetij ter raven vstopnih in izstopnih barier, ki so ključnega pomena za realokacijo proizvodnih dejavnikov.

Slika 2: Intenzivnost letnih sprememb v strukturi zaposlenosti

Vir: Lastni preračuni na osnovi podatkov SURS.

Intenzivnost strukturnih sprememb se je razen v strukturi izvoznih prihodkov¹⁵ ves čas tendenčno zniževala. Po letu 1998 se je negativni trend pri dodani vrednosti in zaposlenosti v glavnem zaustavil, v strukturi izvoznih prihodkov pa smo po vzponu v letih 1998–1999 zabeležili izrazito upadanje intenzivnosti strukturnih sprememb.

Z vidika systemskega proučevanja intenzivnosti strukturnih sprememb v slovenskih predelovalnih dejavnostih je obdobje od leta 1990 do leta 2001 smiselno razdeliti v tri podobdobja:

a) Od leta 1990 do leta 1993:

Za prvo periodo, ki jo lahko imenujemo tudi obdobje tranzicijske depresije, je značilna najvišja intenzivnost sprememb v strukturi dodane vrednosti in zaposlenosti (gl. Tabela 1), kar lahko opazimo tudi pri ostalih tranzicijskih državah (Srholec, 2002/a). Pri tem so bile strukturne spremembe najizrazitejše v letu 1991 (1.86 oz. 0.72 za dodano vrednost oz. zaposlenost), v naslednjih dveh letih pa se je intenzivnost strukturnega prilagajanja že zmanjšala. Delež dodane vrednosti oz. zaposlenosti v celotni predelovalni industriji so povečevala tista podpodročja, kjer je bilo krčenje aktivnosti nižje od povprečja v celotni panogi.

To obdobje je zaznamovalo izrazito nazadovanje gospodarske aktivnosti. Rast bruto domačega proizvoda je bila negativna, še bolj sta pa je nazadovala raven obsega proizvodnje v industriji¹⁶. Strukturne spremembe so se vršile pod pritiskom upada domačega povpraševanja in izgube nekdanjih jugoslovanskih trgov. Samo v letu 1991 se je realna rast izvoza blaga znižala za 15.6%, delež izvoza v države nekdanje Jugoslavije pa se je v regionalni strukturi izvoza v tem letu zmanjšal z 25% na 10% (Pomladansko poročilo, UMAR, 1992). Dodaten negativni šok je predstavljal razpad Sveta za vzajemno ekonomsko pomoč in izguba trgov nekdanje Sovjetske zveze in drugih držav vzhodnega bloka, katerih menjava je temeljila na klirinškem dolarju.

Dosežena intenzivnost sprememb v strukturi dodane vrednosti (S_{VA}) je v grobem obratno sorazmerna s konjunktorno aktivnostjo celotnega industrijskega sektorja v

¹⁵ Analizirano obdobje je zaradi pomanjkanja relevantnih podatkov krajše.

¹⁶ Bruto domači proizvod se je v triletnem obdobju (od leta 1990 do leta 1992) realno znižal za 15.3%, obseg industrijske proizvodnje pa celo za 32.7% (Pomladansko poročilo, UMAR, 1991–1993).

državi¹⁷ (ponazorjena s krivuljo obsega industrijske proizvodnje v Sliki 1) in je v tem obdobju na višjem nivoju od intenzivnosti strukturnih sprememb v zaposlenosti. Ker so bile gospodarske razmere najbolj zaostrene v obdobju od leta 1990–do leta 1992, v letu 1993 pa so se že pričeli kazati prvi znaki oživljanja (v letu 1993 je BDP realno porasel za 1%, obseg proizvodnje industrijskega sektorja pa je še upadel za 2.8%), se je po začetni visoki ravni vrednost indikatorja intenzivnosti sprememb v strukturi dodane vrednosti pričela tendenčno zniževati. Spremembe v strukturi zaposlenih so bile v tem obdobju manj izrazite, kar lahko razložimo s samo naravo strukturnega prilagajanja v slovenskih predelovalnih dejavnostih v tranzicijskem obdobju.

Z začetkom procesa propadanja nekdanje skupne države in izgubo njenega 20 milijonskega trga, se je začetno prestrukturiranje proizvodnih resursov, zaradi prilagajanja poslovnih programov povpraševanju na trgih EU, odražalo predvsem v dodani vrednosti. Toda, zaradi pomanjkljive funkcionalnosti trga dela, nizke inter in intrasektorske mobilnosti delovne sile ter ostalih infrastrukturno–inštitucionalnih dejavnikov, je bila intenzivnost strukturnega prilagajanja zaposlenih na nižji ravni kot pri dodani vrednosti, slednjemu procesu pa so bili v oporo nekateri psihološki vzorci o pomembnosti in stalnosti zaposlitve, ki je bila v poslovno prakso prenešena iz časov social(istič)nega gospodarskega sistema bivše skupne države.

Nivo zaposlenih se je sicer že v začetnem obdobju precej znižal (do leta 1993 za približno 73,000 zaposlenih, kar pomeni proces defenzivnega prestrukturiranja), vendar je bilo to zniževanje relativno enakomerno porazdeljeno po vseh podpodročjih predelovalnih dejavnosti. Takšno stanje se je odrazilo v nivoju produktivnosti industrijskega sektorja (Slika 2), ki se je v obdobju do leta 1992 zniževala. Pod pritiskom poslabševanja mednarodne konkurenčnosti predelovalnih dejavnosti (kot posledica zaostajanja v produktivnosti) je bil šele v letu 1993 sprožen proces intenzivnejše intersektorske realokacije zaposlenih.

b) Od leta 1994 do leta 1997:

Po letu 1993, ko je pričela proizvodna aktivnost predelovalnih dejavnosti zmerno oživljati¹⁸, se je nadaljeval trend zniževanja intenzivnosti strukturnih sprememb (izraziteje v strukturi dodane vrednosti, ob višji kratkoročni volatilnosti pa je tendenca zniževanja prisotna tudi pri spremembah v strukturi zaposlenosti), vendar smo pri dodani vrednosti že prešli v aktivno fazo, v kateri so strukturne spremembe posledica pozitivne rasti v večini podpodročij znotraj panoge. Nižje vrednosti indikatorjev intenzivnosti strukturnih sprememb v drugem obdobju v slovenski predelovalni industriji nakazujejo, da so bile strukturne spremembe enakomerno porazdeljene po posameznih sektorjih, in da nobenemu pomembnejšemu podpodročju z veliko utežjo znotraj predelovalnih dejavnosti ni uspelo izraziteje povečati rasti dodane vrednosti ali zaposlenosti.

Ocenjujemo, da so na manjšo intenzivnost strukturnih sprememb na eni strani vplivali učinki makroekonomske stabilizacije domačega gospodarstva (stabilnejše razmere za podjetniški sektor niso več predstavljale tako izrazitega pritiska za prestrukturiranje) in na drugi strani inštitucionalno urejanje mednarodnih ekonomskih odnosov.

¹⁷ Korelacijski koeficient ($r = -0.72$) med letnimi vrednostmi indikatorja strukturnih sprememb in stopnjami rasti industrijske proizvodnje v obdobju 1990–2001 izraža srednje močno negativno povezanost obeh spremenljivk.

¹⁸ Rast obsega proizvodnje v letu 1994 je bila 5.5-odstotna (Pomladansko poročilo, UMAR, 1995).

V tem obdobju je Slovenija z državami EU, CEFTE in nekdanjimi jugoslovanskimi republikami sklenila številne prostotrgovinske sporazume in zmanjšala ali odpravila različne oblike carinskih in necarinskih zaščit, ki so v največji meri veljale za promet z blagom, ki se proizvaja v okviru predelovalnih dejavnosti. Večja regionalna razpršenost blagovne menjave je večjemu številu panog v okviru predelovalnih dejavnosti omogočila izboljšanje mednarodnih pogojev poslovanja, kar je lahko v končni fazi predstavljalo manjši zunanji pritisk za strukturno prilagajanje. Res pa se je istočasno povečal pritisk na domačem trgu, kjer so bila podjetja soočena z vse močnejšo tujo konkurenco.

Na drugi strani tudi zaostanek pri uvajanju inštitucionalnih reform ni deloval pospeševalno v smeri hitrejšega strukturnega prilagajanja. Sprejeta privatizacijska zakonodaja kratkoročno ni prinesla zelenih učinkov, ki bi bistveno izboljšali rezultate poslovanja podjetniškega sektorja¹⁹. Prav tako so v praksi izostali učinki nekaterih zakonskih sklopov, ki regulirajo tržne razmere ter opredeljujejo raven vstopnih in izstopnih barier, ki jih *Jayarajah in Branson* (1995) omenjata kot ključne za pospešitev strukturnih sprememb (npr. Zakon o varstvu konkurence, Zakon o prisilni poravnavi, stečajni in likvidaciji²⁰).

c) Od leta 1998 do leta 2001:

Povprečna intenzivnost sprememb v strukturi dodane vrednosti se je v tem obdobju še nekoliko znižala, vendar pa je bila v letih 1999 in 2000 že dosežena pozitivna sprememba pri letnih vrednostih indikatorja intenzivnosti (primerjaj Tabelo 1 in Sliko 1). Trend gibanja v celotnem analiziranem obdobju (1990–2001) se je tako iz faze upadanja prevesil v fazo stagnacije. Povprečna intenzivnost sprememb v strukturi zaposlenosti se je v zadnjem obdobju nekoliko povišala (trend zniževanja je zaustavljen) in prešla v zmerno aktivno fazo; v tej fazi so strukturne spremembe posledica rasti zaposlenosti v vsaj nekaterih podpodročjih znotraj predelovalnih dejavnosti.

To obdobje so zaznamovale izrazitejšše pozitivne spremembe v dinamiki rasti proizvodne aktivnosti (z izjemo leta 1999 so bile zabeležene nadpovprečne rasti obsega proizvodnje, produktivnosti dela in dodane vrednosti, zniževanje števila zaposlenih pa se je zaustavilo²¹). Leto 1999 je bilo sicer specifično zaradi visoke dinamike rasti domačega povpraševanja (predvsem zasebne in državne porabe, ki sta se realno povečali za 5.4 oz. 5.7%) kot posledica povečane potrošnje pred uvedbo davka na dodano vrednost sredi leta 1999, vendar to ni odtehtalo negativnih učinkov poslabšanih gospodarskih razmer v naših najpomembnejših zunanjetrgovinskih partnericah, tako da je obseg proizvodnje v predelovalnih dejavnostih stagniral. Predvsem v letu 2000, v nekoliko manj izraziti obliki pa tudi v letu 2001, je bila visoka raven proizvodne aktivnosti predelovalnih dejavnosti posledica ugodnega konjunktornega impulza, ki je prihajal iz mednarodnega gospodarskega okolja.

¹⁹ Kljub sprejeti zakonodaji poteka postopek privatizacije in konsolidacije lastniške strukture podjetij zelo počasi, na drugi strani pa zakon o privatizaciji državnih bank in zavarovalnic še ni bil sprejet. Zaradi razdelitvenega načina se kupnina od prodanih lastninskih deležev neposredno ne vrača v podjetje (zunanji lastnik jo največkrat porabijo za osebno potrošnjo) in ne služi kot vir akumulacije, ki bi se namenil investicijam in tehnološkemu posodabljanju proizvodnih programov.

²⁰ Zaradi zaostrene likvidnostne situacije je bilo v letu 1995 že približno 12% od skupno 42912 poslujočih pravnih oseb v gospodarstvu, ki so imele več kot 5 dni blokirane žiro račune. Kljub temu je bil le v 44 primerih (0.1%) sprožen postopek prisilne poravnave in le v 154 (0.4%) primerih stečajni postopek, ki predstavlja predpogoj za likvidacijo konkurenčno nesposobnih podjetij in selitev proizvodnih tvorcev v produktivnejša podjetja oziroma panoge.

²¹ Po podatkih SURS se je obseg proizvodnje predelovalnih dejavnosti v letih 2000 in 2001 v povprečju povečal za 7.0 in 2.8%, povprečna realna rast dodane vrednosti pa je v istih letih znašala 8.6 in 5.1%, rast fizične produktivnosti dela pa 9.1- oz. 3.4-odstotna. Nivo zaposlenih se v letih 2000 in 2001 v podjetjih z 10 in več zaposlenimi ostala praktično ni zniževal.

Predpostavljamo, da je ob ugodnih konjunkturnih trendih na upočasnitev oz. zaustavitev upadanja intenzivnosti strukturnih sprememb pozitivno vplival tudi povečan priliv neposrednih tujih investicij v drugem in predvsem v tretjem analiziranem obdobju²². Analize namreč kažejo²³, da tuji investitorji težijo k vlaganju v nadpovprečno dobičkonosne panoge (oz. podpodročja predelovalnih dejavnosti) in v panoge z najvišjo dodano vrednostjo na zaposlenega, in s tem »pospešujejo prestrukturiranje v alokacijsko učinkoviti smeri« (Rojec, 2001, str.15). Vendar je obseg neposrednih tujih investicij v Sloveniji v primerjavi z nekaterimi drugimi tranzicijskimi (Madžarska) državami še vedno prenizek, da bi lahko spodbudil izrazitejšo tehnološko in organizacijsko posodabljanje poslovnih procesov, s tem pa še dodatno pospešil intenzivnost strukturnega prilagajanja.

Najvišjo volatilitnost v intenzivnosti strukturnih sprememb smo v tem obdobju zasledili v strukturi izvoznih prihodkov, ki še posebej izstopa v primerjavi z rastjo indikatorja za dodano vrednost in zaposlenost v letih 1998 in 1999 (primerjaj Tabela 1 in Slika 1). To pa dolgoročno ni bistveno vplivalo na spremembe v strukturi po podpodročjih. Domnevamo, da bi bil lahko eden izmed ključnih razlogov za visoke vrednosti indikatorja strukturnih sprememb izvoznih prihodkov v letih 1998 in 1999 v poslabševanju razmer v mednarodnem ekonomskem okolju. V letu 1998 se je zaradi visokega, 4.0-odstotnega dviga realnega efektivnega tečaja tolarja izrazito poslabšala cenovna konkurenčnost predelovalnih dejavnosti, v letu 1999 pa smo zabeležili izrazitejši upad tujega povpraševanja, kar se je odrazilo v zgolj 2.7.odstotni realni rasti blagovnega izvoza (Pomladansko poročilo, UMAR, 2003). Ta nesorazmerja so najverjetneje vplivale na kratkoročne oscilacije v strukturi izvoznih prihodkov po posameznih podpodročjih, dolgoročnega učinka pa niso imele.

Kljub nekaterim pozitivnim premikom je tudi za to obdobje značilno, da nosilci ekonomske politike svoje razvojne vloge, ki bi gospodarski sektor vzpodbujala v hitrejšo strukturno preobrazbo, niso opravili v popolnosti. Iz Poročila o razvoju (UMAR 2002) je razvidno, da je tempo nekaterih strukturnih reform (umikanje države iz neposrednega nadzora gospodarstva, povečevanje prožnost trga dela, reforma finančnega sektorja, urejanja lastništva nepremičnin, ukrepi industrijske politike za vzpodbujanje konkurenčnosti, odpravljanje administrativnih ovir za ustanavljanje novih podjetij) prepočasen, razvojna sredstva pa prenizka.

d) Povzetek celotnega analiziranega obdobja:

V okviru predstavljene analize za obdobje od leta 1990 do leta 2001 ugotavljamo, da je zelo težko najti natančno povezavo ali odvisnost med intenzivnostjo strukturnih sprememb in konjunkturnim trendi, ki vladajo v slovenskem gospodarstvu oz. v njegovem industrijskem delu. Ocenjujemo, da je intenzivnost strukturnih sprememb v slovenskih predelovalnih dejavnostih v soodvisnosti in v glavnem vzpodbujena z intenzivnostjo recesijske ali konjunkturne faze poslovnega cikla. Če so depresijske (čemu smo bili priča v obdobju 1990–1993) ali konjunkturne tendence izrazite, je intenzivnost visoka, če pa je v gospodarstvu prisotna zmerna konjunktura (obdobji 1994–1997 in 1998–2001) oz. blaga recesija, se intenzivnost konjunkturnih sprememb zniža. Dodaten dejavnik, ki je vzpodbujal intenzivnost sprememb v začetnem obdobju tranzicije, so bile obsežne sistemske spremembe in oblikovanje sodobnih inštitucionalnih sklopov v podporo uveljavitve modela tržnega gospodarstva. Vendar se je

²² Vir: Banka Slovenije, Tuje neposredne naložbe 1994–2001, 2002, str. 44

²³ Podrobneje o tem v Rojec, M.: Prestrukturiranje z neposrednimi tujimi investicijami: Slovenija, UMAR, 1998, str. 11–12.

že v drugem analiziranem obdobju, predvsem pa po letu 1998 (v zadnjem analiziranem obdobju) pokazalo, da je predolgo vztrajanje nosilcev ekonomske politike v Sloveniji na doktrini ekonomskega gradualizma (in posledičnem zaostanku pri uvajanju inštitucionalnih reform oziroma pri razvoju t.i. infrastrukturno-inštitucionalnih dejavnikov) premalo vzpodbujevalno (deloma tudi zaviralno) vplivalo na proces intenzivnejših sprememb tako v strukturi dodane vrednosti kot zaposlenosti in izvoznih prihodkov.

Glede na doseženo tehnološko–razvojno stopnjo slovenskih predelovalnih dejavnosti, ki je bistveno nižja kot v primerljivih razvitih državah EU (v letu 1999 je dodana vrednost na zaposlenega v slovenski predelovalni industriji dosegla 34.1% povprečja izbranih držav EU)²⁴, se zastavlja vprašanje, ali smo v Sloveniji že na dovolj visoki stopnji razvoja, da si lahko privoščimo takšno postopnost v preobrazbi gospodarske strukture. Zato je v tej točki smiselno, kot predlagajo *Šušteršič/Vasle/Bednaš/Rojec* (2002), ponovno kritično ovrednotiti osnovni koncept vodenja ekonomske (industrijske) politike v Sloveniji v poosamosvojitvenem obdobju, ki je temeljil na postopnosti uvajanja ekonomskih reform, in v zaključni fazi vključevanja v notranji trg EU preiti na hitrejšo in odločnejšo izvajanje strukturnih reform.

3.2 Primerjava intenzivnosti strukturnih sprememb v Sloveniji, izbranih državah Evropske unije in tranzicijskih državah

V predhodnem poglavju smo pokazali, da so razvojni moment slovenskih predelovalnih dejavnosti v obdobju od leta 1990 do leta 2001 zaznamovale spremembe v strukturi dodane vrednosti in zaposlenosti. Zaradi izboljševanja mednarodne konkurenčnosti se zastavlja utemeljeno vprašanje, ali je bila ustrezna tudi sama intenzivnost strukturnih sprememb v slovenski predelovalni industriji glede na dodano vrednost in zaposlenost v primerjavi z dinamiko strukturne preobrazbe predelovalne industrije konkurenčnih evropskih držav.

V ta namen je bila izvršena primerjalna analiza z izbranimi državami članicami EU (Danska, Nizozemska, Finska, Nemčija, Italija, Avstrija) in državami pristopnicami za članstvo v EU (Madžarska, Češka, Slovaška)²⁵, za katere smo uspeli pridobiti relevantne podatkovne baze. Iz mednarodnih primerjav izhaja (gl. Slike 3–6), da je bila intenzivnost strukturnih sprememb v slovenskih predelovalnih dejavnostih v analiziranem obdobju nižja kot v izbranih tranzicijskih državah, pa tudi nižja kot v razvojno najprodnnejših članicah EU. Z izjemo Nemčije, Italije Nizozemske in Avstrije, je Slovenija po vrednosti indikatorja intenzivnosti strukturnih sprememb v obdobju 1990–2001 zaostajala za vsemi analiziranimi članicami EU.

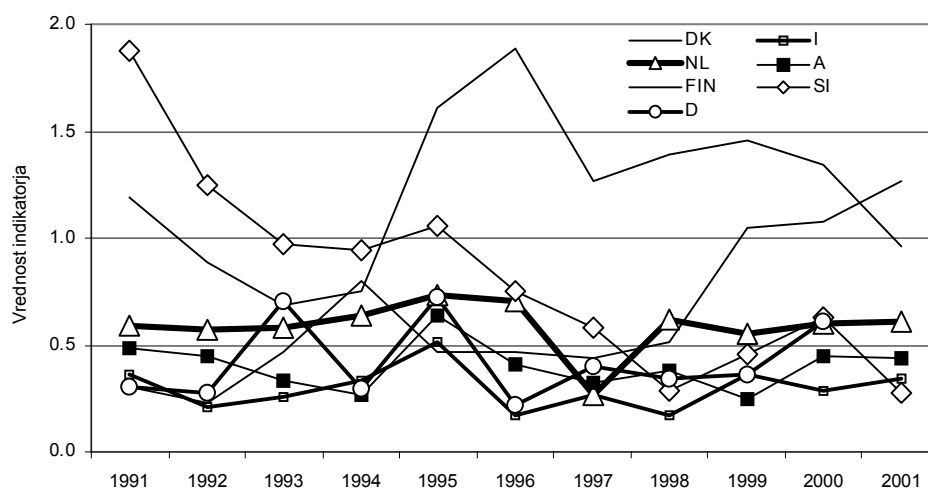
Intenzivnost letnih sprememb v strukturi dodane vrednosti v slovenskih predelovalnih dejavnostih je bila v prvih letih tranzicije (do leta 1995) večinoma višja kot v analiziranih članicah EU. Razkorak v nasprotni smeri pa se je začel povečevati predvsem v drugi polovici devetdesetih let. Kot smo zapisali v predhodnem poglavju, je bila v prvi polovici preteklega desetletja dinamika strukturnih sprememb v slovenski predelovalni industriji predvsem posledica pritiskov, ki jih je povzročila tranzicijska depresija in inštitucionalna preobrazba slovenskega gospodarstva in je zato tudi

²⁴ Več o tem, vključno s relativno primerjavo dodane vrednosti na zaposlenega po podpodročjih predelovalnih dejavnosti, je mogoče najti v: Kovačič, G.: Industrijska politika v Republiki Sloveniji –predelovalne dejavnosti, Delovni zvezek UMAR, 2001, str. 29.

²⁵ V nadaljnjem besedilu uporabljamo za to skupino držav tudi termin »tranzicijske države«.

presejala intenzivnost spreminjanja strukture v državah, za katere je bil v tem obdobju značilen stabilnejši tempo razvoja. Po letu 1997, ko je bil v Sloveniji že vpeljan sistem tržnega gospodarstva, pa se je intenzivnost sprememb močno umirila in zaradi pomanjkanja razvojne industrijske politike in primanjkljaja infrastrukturnih dejavnikov tudi pričela zaostajati za razvojno najprodornejšimi državami EU. Intenzivnosti strukturnih sprememb v Sloveniji je bila tako v zadnjih letih še najbližje dinamiki nemške in avstrijske predelovalne industrije. Slednje ne preseneča, saj sta omenjeni državi poleg Hrvaške, Italije in Francije naši najpomembnejši zunanjetrgovinski partnerici in je pričakovano, da se je predvsem struktura izvoznega dela slovenskih predelovalnih dejavnosti približevala nemški oz. avstrijski.

Slika 3: Primerjava intenzivnosti letnih sprememb v strukturi dodane vrednosti med Slovenijo in izbranimi državami EU*

Vir: Lastni preračuni na osnovi podatkov SURS, EUROSTAT.

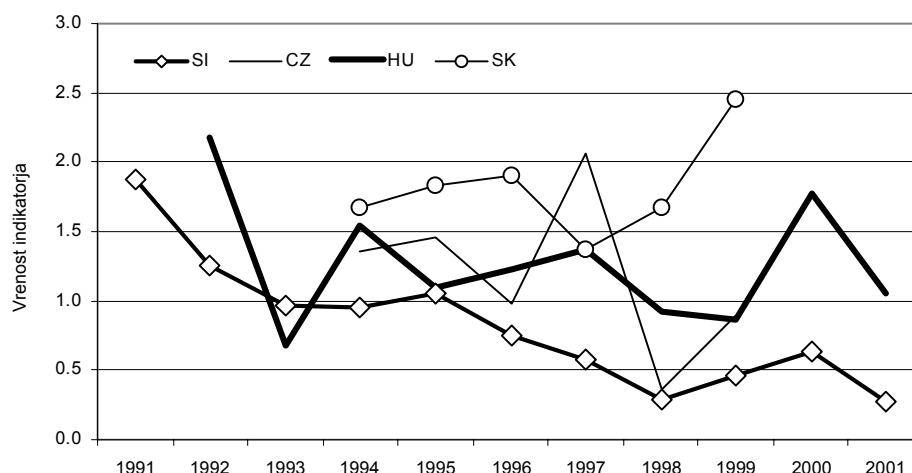
Opomba: *Primerjava je narejena z državami, za katere smo uspeli dobiti relevantne podatke.

Med članicami EU izrazito izstopa Finska, kjer se je po letu 1994 začel izredno intenziven proces prestukturiranja predelovalne industrije. Danes se tako panožna struktura finskih predelovalnih dejavnosti močno razlikuje od povprečja držav EU, kjer prevladuje proizvodnja kemičnih izdelkov, strojev in naprav ter proizvodnja hrane in pijač. Finci so začeli proizvodne tvorce seliti iz panog, ki ustvarjajo nižjo dodano vrednost na zaposlenega (npr. proizvodnja hrane in pijač) in jih usmerjati v tehnološko zahtevne in nadpovprečno produktivne panoge: proizvodnjo papirja ter založništvo, v proizvodnjo strojev in naprav ter v proizvodnjo radijske, TV in komunikacijske opreme. Predvsem v slednji se je v obdobju 1994–2001 delež dodane vrednosti okviru celotne predelovalne industrije povečal za približno 15 strukturnih točk in znaša 26.5%. Poleg Finske sta v obdobju 1998–2001 hitrejši tempo prestrukturiranja kot Slovenija dosegli tudi Nizozemska in Danska.

Tudi v primerjavi z izbranimi tranzicijskimi državami (Slika 4) so bile letne vrednosti indikatorja intenzivnosti sprememb v strukturi dodane vrednosti v Sloveniji nižje, razlika pa se prične povečevati po letu 1997.

Podobno sliko si ustvarimo tudi ob primerjavi enajstletnega povprečja v obdobju od 1990 do 2001 (Slika 5). Tudi v tem primeru je, z izjemo Nemčije, Italije Nizozemske in Avstrije, dolgoročna intenzivnost strukturnih sprememb na nižji ravni kot v izbranih državah EU, najbolj pa zaostajamo za Finsko.

Slika 4: Primerjava intenzivnosti letnih sprememb v strukturi dodane vrednosti med Slovenijo in tranzicijskimi državami*

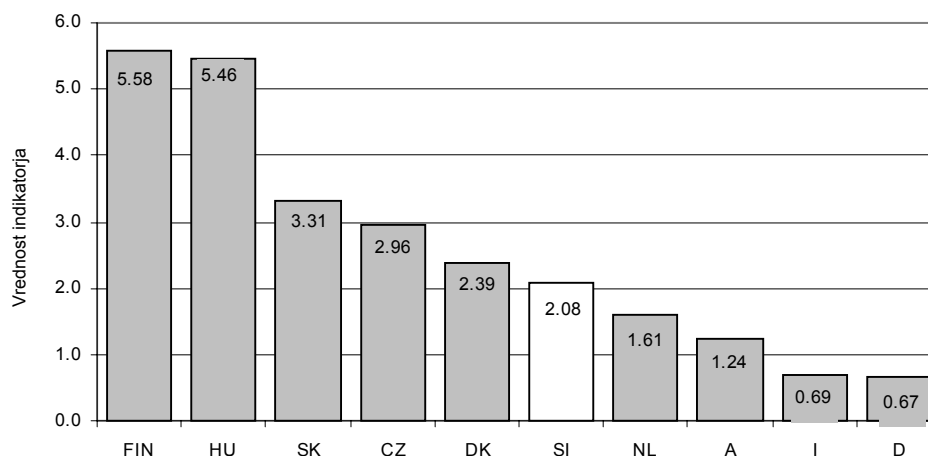

Vir: Lastni preračuni na osnovi podatkov SURS, EUROSTAT.

Opomba: *Primerjava je narejena z državami, za katere smo uspeli dobiti relevantne podatke.

Izmed analiziranih tranzicijskih držav so vse dosegle višjo dolgoročno intenzivnost prestrukturiranja. Med njimi najbolj izstopa Madžarska. Po uvedbi nove ekonomske politike v marcu 1995 (Srholec, 2002/b) in ustvarjanju prijaznega gospodarskega okolja za neposredne tuje naložbe, ki je bila ena izmed prioritete nosilcev ekonomske politike na Madžarskem, se je v obdobju od leta 1998 do leta 2001 intenzivnost strukturnih sprememb v dodani vrednosti (v povezavi z visoko konjunkturo²⁶ industrijskega sektorja) vrnila na raven iz začetnega tranzicijskega obdobja (1990–1993), dolgoročna vrednost (enajstletno povprečje 1990–2001) indikatorja intenzivnosti strukturnih sprememb oz. prestrukturiranja madžarske predelovalne industrije pa se je tudi zelo približala Finski.

Slika 5: Primerjava intenzivnosti sprememb v strukturi dodane vrednosti med Slovenijo in izbranimi državami EU* ter tranzicijskimi državami* v obdobju 1990–2001

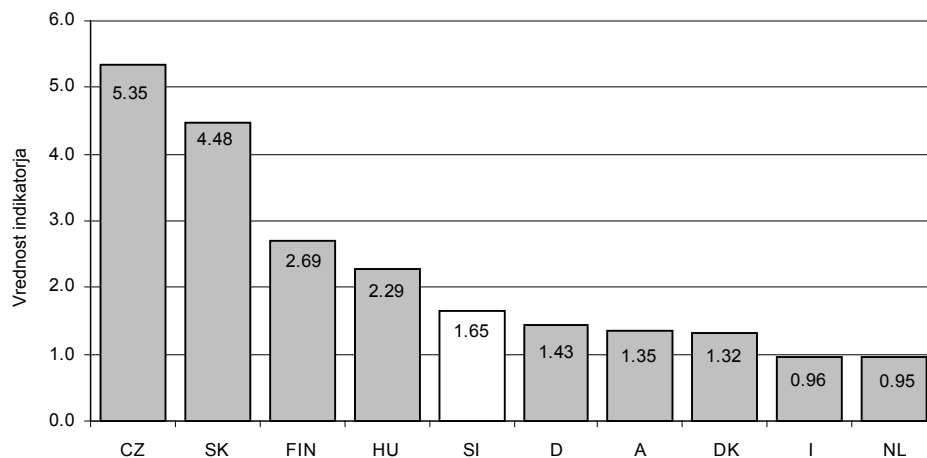

Vir: Lastni preračuni na osnovi podatkov SURS, EUROSTAT.

Opomba: *Primerjava je narejena z državami, za katere smo uspeli dobiti relevantne podatke. Za Češko in Slovaško obdobje 1993–1999, za Madžarsko 1991–2001, za Nemčijo 1990–2000.

²⁶ V obdobju od leta 1997 do leta 2000 se je obseg industrijske proizvodnje predelovalnih dejavnosti, ki jo je poganjala hitra rast visoko tehnološko zahtevnih in izvozno usmerjenih dejavnosti, kot je npr. proizvodnja električne in optične opreme, podvojil (Srholec, 2002/b).

Slika 6: Primerjava intenzivnosti sprememb v strukturi zaposlenosti med Slovenijo in izbranimi državami EU* ter tranzicijskimi državami* v obdobju 1990–2001

Vir: Lastni preračuni na osnovi podatkov SURS, EUROSTAT.

Opomba: * Primerjava je narejena z državami, za katere smo uspeli dobiti relevantne podatke.

Do praktično identičnih zaključkov, ki govorijo o relativno nizki intenzivnosti prestrukturiranja v slovenskih predelovalnih dejavnostih, nas pripelje tudi Slika 6, v kateri smo primerjali intenzivnost strukturnih sprememb glede na zaposlenost.

Kot ugotavljajo *Urban (2000)*, *Kaderabkova/Srholec (2001)*, *Gacs (2001)* in *Srholec (2002/a)*, predstavljene nizke vrednosti indikatorja intenzivnosti sprememb v strukturi dodane vrednosti in zaposlenosti za Slovenijo v tem obdobju niso presenečenje, saj je tranzicijsko prilagajanje v slovenskem gospodarstvu potekalo specifično; poleg tega se je intenziven proces sektorskega prestrukturiranja izvajal že sredi osemdesetih let prejšnjega stoletja.

4 Smer strukturnih sprememb v slovenskih predelovalnih dejavnostih

Namen poglavja je analizirati smer strukturnih sprememb v slovenski predelovalni industriji od začetka devetdesetih let prejšnjega stoletja do danes (1990–2001). V obdobju 1990–2001 so v strukturi dodane vrednosti predelovalnih dejavnosti največ pridobile kemijska, elektro, gumarska in strojna industrija, najbolj pa so se zmanjšali deleži pretežno delovno intenzivnih dejavnosti, zlasti tekstilne in usnjarske industrije (gl. Sliko 9). Pri tem pa spremembe v strukturi predelovalnih dejavnosti niso bile ves čas istosmerne. V nadaljevanju analize zato ločimo obdobje t. i. transformacijske depresije (1990–1993), ki ga je zaznamovalo krčenje gospodarske aktivnosti v predelovalni industriji, ter obdobje po letu 1993, za katero je značilna ponovna rast dodane vrednosti predelovalnih dejavnosti.

Smer strukturnih sprememb v obdobju 1990–1993

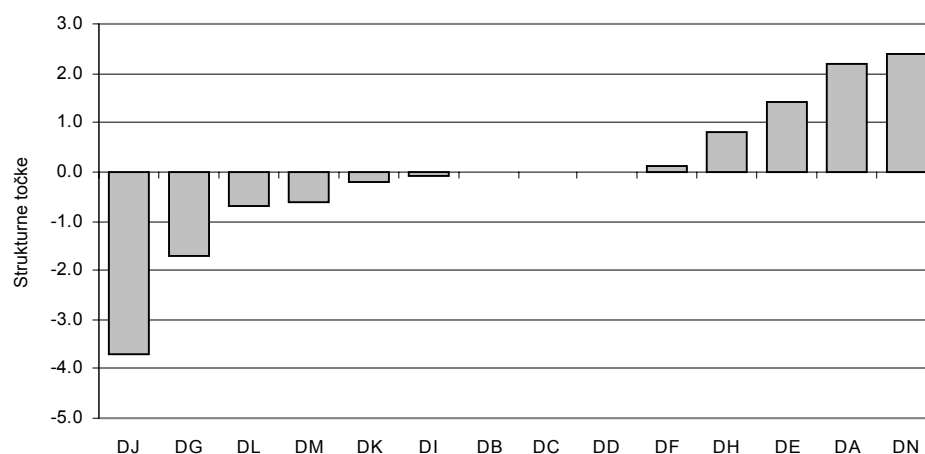
Obdobje transformacijske depresije se je začelo že konec osemdesetih let prejšnjega stoletja. Padec dodane vrednosti predelovalne industrije je bil globlji od zmanjšanja bruto domačega proizvoda. Delež predelovalnih dejavnosti v bruto domačem proizvodu se je z 39% v letu 1988 zmanjšal na 29.9% v letu 1990 in na 27.6% v letu 1993.

Upadanje dodane vrednosti je bilo v letih 1990–1993 značilno za vse panoge predelovalnih dejavnosti. Če pa so se strukturni deleži posameznih dejavnosti v tem obdobju povečevali, je bilo to samo **posledica manjšega krčenja aktivnosti v teh dejavnostih, v primerjavi s povprečjem predelovalne industrije.**

Slovenija je podobno kot ostala gospodarstva na prehodu v tržno gospodarstvo podedovala pretirano industrializirano, napačno razvito in okorno industrijsko strukturo, v kateri so bile menedžerske tehnike v proizvodnji, financiranju in prodaji zelo neprilagojene potrebam tržnega gospodarstva to je ravno tako povzeto iz vira in se mi zdi v redu (Eatwell et al., 1996, str. 148). Z izgubo jugoslovanskih trgov in postopnim povečevanjem tuje konkurence na domačem trgu (efektivna stopnja zaščite se je od 53% v letu 1986 znižala na 7% v letu 1993; Simoneti et al., 1998) so bila slovenska podjetja prisiljena povečevati svojo konkurenčnost in se preusmerjati na trge razvitih evropskih držav.

Kriza v prvem obdobju tranzicije (1990–1993) je najbolj prizadela pretežno kapitalno intenzivne dejavnosti: kovinsko in kemijsko industrijo (DJ in DG), elektro in strojno industrijo (DL in DK) ter proizvodnjo vozil (DM). Rahlo se je zmanjšal tudi delež proizvodnje nekovinskih ter mineralnih izdelkov (DI), kar sovpada s krčenjem gradbeništva v enakem obdobju. Kemijska, strojna, elektro in kovinska industrija ter proizvodnja vozil so v primerjavi z ostalimi industrijskimi panogami konec osemdesetih let ustvarile relativno visok delež prodaje (okoli tretjino) na jugoslovanskih trgih, zato so bile z izgubo teh trgov v začetku devetdesetih let tudi med najbolj prizadetimi panogami. Relativno visok delež prodaje v primerjavi s povprečjem predelovalnih dejavnosti so realizirale tudi z izvozom, vendar pa je bil precejšen del prodaje na tuje povezan s klirinškimi posli. Predvsem v tehnološko zahtevnejših panogah, kot so strojna in elektro industrija ter proizvodnja vozil, pa je hitro nadomestitev izgubljenih trgov s preusmerjanjem prodaje v razvitejše evropske države ovirala tehnološka zastarelost in s tem prenizka kvaliteta proizvodov (Kinsella, 1994). Močno zmanjšanje deleža kovinske industrije pojasnjuje tudi

Slika 7: Spremembe v strukturi dodane vrednosti v obdobju 1990–1993

Vir: SURS in ocene UMAR.

dejstvo, da je bil pomen te dejavnosti v slovenski predelovalni industriji v začetku devetdesetih let precej višji kot v državah Evropske unije, kjer je proizvodnja kovin in kovinskih izdelkov sicer močno zastopana. Slednje je skupaj z omejitvami na uvoz jekla v Evropski uniji v tistem obdobju pomenilo tudi dodatno oviro za hitrejšo preusmeritev kovinske industrije na zahodne trge (Urban, 2000).

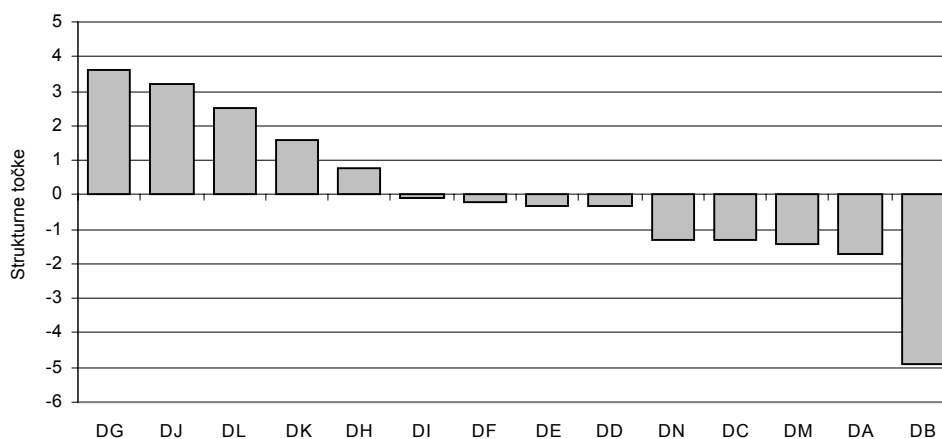
Dejavnosti, ki so v prvih letih tranzicije zaradi počasnejšega upadanja dodane vrednosti v primerjavi s povprečjem predelovalne industrije pridobile v strukturi večji delež, so: prehrabena industrija (DA), proizvodnja papirja, založništvo in tiskarstvo (DE) ter gumarska industrija (DH). Povečal se je tudi delež področja dejavnosti DN, ki poleg proizvodnje pohištva in reciklaže vključuje zelo raznovrstne dejavnosti (proizvodnja glasbenih inštrumentov, igrač, športnih izdelkov, nakita). Naraščanje pomena prehrabene industrije med letoma 1990 in 1993 je mogoče delno razložiti z nizko dohodkovno elastičnostjo prehrabnih izdelkov. V obdobju zmanjševanja dohodkov namreč povpraševanje po teh proizvodih upada počasneje od dohodkov. K relativno ugodnim rezultatom prehrabene industrije pa je v tem obdobju zagotovo prispevalo tudi dejstvo, da je bila živilsko-predelovalna industrija v tranzicijskem obdobju zaradi povezave s kmetijstvom delno izvzeta iz intenzivne zunajtrgovinske liberalizacije (Erjavec, Kuhar, 2000). Naraščanje pomena papirne industrije, tiskarstva in založništva v začetku devetdesetih je do neke mere pričakovano, saj gre za dejavnost, ki je bila v večini tranzicijskih držav v času socializma relativno slabo razvita (Urban, 2000), poleg tega podatki o efektivni carinski zaščiti za leto 1993 kažejo na relativno visoko zaščito določenih segmentov te industrije (Majcen, 1999). Gumarska industrija je edina dejavnost, ki je v devetdesetih letih takorekoč ves čas postopno povečevala svoj delež v strukturi dodane vrednosti predelovalnih dejavnosti. Gre za relativno majhno dejavnost, ki je v letu 1990 prispevala le dobre 4% k celotni dodani vrednosti predelovalnih dejavnosti, zanjo pa je bila prav tako značilna relativno visoka efektivna carinska zaščita. Nadpovprečne stopnje efektivne zaščite so v tem obdobju dosegali tudi v delovno intenzivnih dejavnostih, zlasti v usnjarski in tekstilni, pa tudi v lesni industriji (Majcen, 1999), s čimer lahko vsaj delno razložimo ohranjanje deležev teh dejavnosti v dodani vrednosti predelovalne industrije do leta 1993.

Smer strukturnih sprememb v obdobju 1994–2001

Za obdobje po letu 1993 je značilna ponovna rast dodane vrednosti predelovalne industrije. Je pa, **ob hitrejšem povečevanju deleža storitev**, njihov delež v bruto domačem proizvodu še naprej padal, čeprav precej počasneje kot v prvih letih tranzicije (z 27.6% v letu 1993 na 23.7% v letu 2001). V primerjavi z obdobjem krčenja aktivnosti v industriji, so bile spremembe v strukturi dodane vrednosti predelovalnih dejavnosti v obdobju ponovne rasti takorekoč zrcalna slika sprememb v začetku devetdesetih let.

V drugem obdobju je močnemu padcu v prvem obdobju sledila hitra rast in posledično krepitev strukturnih deležev kapitalno intenzivnejših panog: kemijske in kovinske industrije ter strojne in elektro industrije. Nadaljevala se je rast pomena gumarske industrije. Gre torej za dejavnosti, ki so bile že v socializmu precej izvozno usmerjene (konec osemdesetih let so ustvarile okoli tretjino prihodkov na tujih trgih), s prestrukturiranjem v prvih letih tranzicije pa jim je uspelo nadaljnje povečanje konkurenčnosti in preboj na trge razvitih držav. V letu 2001 so tako v strojni in kemijski industriji že več kot 70% prihodkov realizirali na tujih trgih, v proizvodnji električne in optične opreme ter v kovinski in gumarski industriji pa več kot 60%. Najbolj izvozno usmerjena panoga slovenskega gospodarstva je proizvodnja vozil (DM), ki približno 77% prihodkov ustvari na tujih trgih. Krčenje transportne industrije v začetku devetdesetih ni bilo tako izrazito kot v drugih kapitalno intenzivnih dejavnostih, je pa trajalo dlje časa, in sicer vse do leta 1997, ko se je delež proizvodnje vozil v strukturi dodane vrednosti predelovalnih dejavnosti znižal pod 3%. Od takrat naprej postopno narašča, vendar po podatkih za leto 2001 precej zaostaja za deležem v začetku devetdesetih let, ko je presegal 5%.

Slika 8: Spremembe v strukturi dodane vrednosti v obdobju 1993–2001

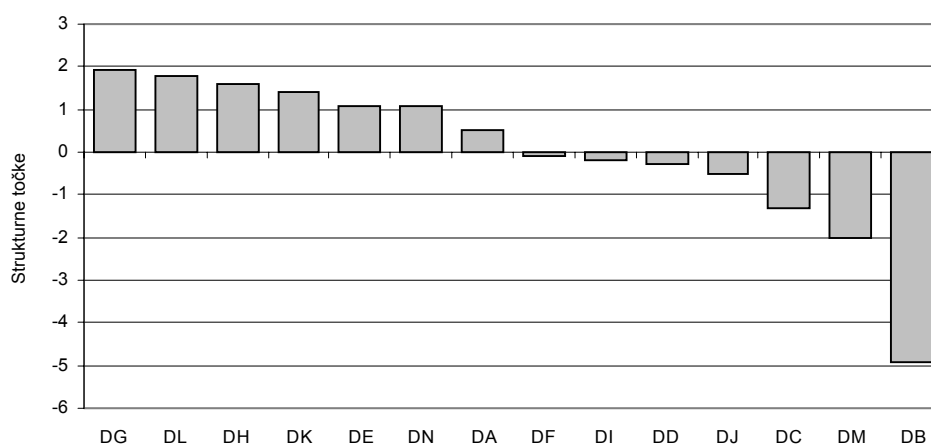
Vir: SURS in ocene UMAR.

Med panogami, ki so po letu 1993 največ izgubile v strukturi dodane vrednosti predelovalnih dejavnosti, zraven proizvodnje vozil najdemo še tekstilno (DB), živilsko-predelovalno (DA) in usnjarsko industrijo (DC). Tekstilna in usnjarska industrija sta tipični delovno intenzivni panogi, ki z nizko dodano vrednostjo na zaposlenega težko sledita hitri rasti ostalih tehnološko zahtevnejših dejavnosti. Obe panogi sta bili zlasti v drugi polovici devetdesetih let, ko so bile dokončno odpravljene uvozne ovire na končne tekstilne izdelke ter obutev²⁷, zmanjševale pa so se tudi

²⁷ Uvozne ovire za proizvode iz list B in C, kamor sodijo tudi končni tekstilni izdelki ter obutev, so se postopno zniževale od leta 1996 naprej, dokončno pa so bile odpravljene leta 1998 z uveljavitvijo Asociacijskega sporazuma z Evropsko unijo.

količinske omejitve pri uvozu tekstilnih izdelkov²⁸, soočeni z močno uvozno konkurenco. Glede na relativno visoke stroške dela v Sloveniji v primerjavi z ostalimi srednje in vzhodnoevropskimi državami pa imata obe dejavnosti precej močno konkurenco tudi na tujih trgih. To se v zadnjih letih že kaže v zmanjševanju izvozne usmerjenosti tekstilne industrije, v usnjarski industriji pa je delež prihodkov, ustvarjen na tujih trgih, najbolj upadel leta 1998, rahlo pa se je znižal tudi v letu 2001. Intenzivneje upadanje gospodarskega pomena živilsko-predelovalne industrije je značilno predvsem po letu 1996. Precej bolj kot sproščanje mednarodne menjave z agroživilskimi izdelki v tem obdobju²⁹ je na poslabšanje poslovnih rezultatov živilsko-predelovalnih dejavnosti po letu 1996 močno vplivala vertikalna konkurenca s trgovinskim sektorjem, kar se je preko zniževanja dobavnih cen odrazilo v poslabševanju ekonomskega položaja živilsko-predelovalnih podjetij (Kuhar, 2001).

Slika 9: Spremembe v strukturi dodane vrednosti v obdobju 1990–2001

Vir: SURS in ocene UMAR.

²⁸ V skladu z obveznostmi, ki jih je RS sprejela s članstvom v WTO, oziroma obveznostmi, ki izhajajo iz WTO Sporazuma o tekstilu in oblačilih, je morala RS sprejeti program postopne odprave količinskih kontingentov do 1.1.2005. Prva faza je bila izvedena 1. 1. 1997, druga faza 1. 1. 2001, 1. 1. 2005 pa bodo odpravljeni še preostali kontingenti.

²⁹ Uveljavitev sporazuma CEFTA (Slovenija je članica od leta 1996 naprej) in pripadajočih protokolov, v letu 2000 je bil sklenjen nov krog sproščanja trgovne z agroživilskimi izdelki v okviru Evropskega sporazuma.

5 Vpliv strukturnih sprememb na rast produktivnosti v slovenskih predelovalnih dejavnostih

V tem poglavju smo podrobneje analiziramo učinke in posledice (v predhodnih poglavjih predstavljene) intenzivnosti strukturnih sprememb v slovenskih predelovalnih dejavnostih. Zanima nas, v kakšni meri sta intenzivnost procesov **specializacije in koncentracije** proizvodnih dejavnikov med posameznimi podpodročji znotraj predelovalnih dejavnosti vplivala na spremembe v rasti **skupne produktivnosti**.

Učinek intenzivnosti strukturnih sprememb na rast produktivnosti predelovalnih dejavnosti od leta 1990 do 2001 smo analizirali s pomočjo Fagerbergerjeve »shift-share« metodologije³⁰.

Gre za analizo premikanja (oz. sprememb) deležev v zaposlenosti, s pomočjo katere se skupna rast produktivnosti razdeli na tri komponente. Če s simbolom q opredelimo produktivnost dela, z VA dodamo vrednost in z L delovno silo oziroma skupno zaposlenost, potem lahko produktivnost dela izrazimo v naslednji obliki:

$$(1.2.) \quad q = \frac{VA}{L} = \frac{\sum_i VA_i}{\sum_i L_i} = \sum_i \left(\frac{VA_i}{L_i} \cdot \frac{L_i}{\sum_i L_i} \right)$$

i = podpodročje (oddelek, skupina) predelovalnih dejavnosti ($i = 1 \dots m$)

Ker definiramo produktivnost dela i -tega podpodročja z enačbo (1.3),

$$(1.3.) \quad q_i = \frac{VA_i}{L_i}$$

delež i -tega podpodročja v skupni zaposlenosti predelovalnih dejavnosti pa z enačbo (1.4.),

$$(1.4.) \quad sh_i = \frac{L_i}{\sum_i L_i}$$

lahko s substitucijo (1.3.) in (1.4.) v (1.2.) skupno produktivnost dela predelovalnih dejavnosti izrazimo:

$$(1.5.) \quad q = \sum_i (q_i \cdot sh_i)$$

Predpostavimo, da $\Delta q = q_1 - q_0$, $\Delta sh = sh_1 - sh_0$

ter uporabimo izraz (1.5.) in dobimo:

$$(1.6.) \quad \Delta q = \sum_i (q_{i0} \Delta sh_i + \Delta q_i \Delta sh_i + sh_{i0} \Delta q_i)$$

Nato (1.6.) delimo še s q , izrazimo v stopnjah rasti

³⁰ Podrobneje o tem v Fagerberg, J.: Technological Progress, Structural Change and Productivity Growth: a Comparative Study, in: Structural Change and Economic Dynamics, 2000, str. 400–405.

$$(1.7) \quad \frac{\Delta q}{q_0} = \sum_i \left(\frac{q_{i0} \Delta sh_i}{q_0} + \frac{\Delta q_i \Delta sh_i}{q_0} + \frac{sh_{i0} \Delta q_i}{q_0} \right)$$

in dobimo enačbo dekomponirane skupne produktivnosti dela predelovalnih dejavnosti (1.8.):

$$(1.8.) \quad \frac{\Delta q}{q_0} = \underbrace{\sum_i \frac{q_{i0} \Delta sh_i}{q_0}}_{\text{I.}} + \underbrace{\sum_i \frac{\Delta q_i \Delta sh_i}{q_0}}_{\text{II.}} + \underbrace{\sum_i \frac{sh_{i0} \Delta q_i}{q_0}}_{\text{III.}}$$

Prvi del izraza (1.8.) predstavlja **intersektorsko komponento produktivnosti** in ponazarja sposobnost dežele, da premika proizvodne resurse iz nizko produktivnih v visoko produktivne panoge. Vrednost parametra bo pozitivna, če se povečuje delež zaposlenih v nadpovprečno produktivnih sektorjih.

Drugi del izraza (1.8.) **predstavlja interakcijsko komponento panožne produktivnosti** in odraža sposobnost ekonomije za realokacijo resursov v sektorje s hitro rastjo produktivnosti. Vrednost parametra bo pozitivna, če z vidika produktivnosti nadpovprečno hitro rastoči sektorji povečujejo hkrati tudi delež zaposlenih v celotni panogi.

Tretji del izraza (1.8.) **predstavlja intrasektorsko komponento produktivnosti**. Ta meri prispevek sprememb produktivnosti dela znotraj posameznih sektorjev, ponderirano z deležem zaposlenih teh sektorjev v skupni zaposlenosti panoge. Dejansko predstavlja porast skupne produktivnosti, ki bi bila dosežena, če bi struktura zaposlenosti ostala na ravni iz baznega leta.

Glavna ugotovitev analize premikanja deležev za slovensko predelovalno industrijo je, da je bil največji del rasti produktivnosti predelovalnih dejavnosti v devetdesetih letih 20. stoletja rezultat rasti produktivnosti znotraj posameznih podpodročij predelovalnih dejavnosti (intrasektorski učinek). Kot izhaja iz Tabele 4, velja enako tudi za vsa analizirana podobdobja preteklega desetletja. Transfer proizvodnih dejavnikov iz nizko produktivnih v visoko produktivne dejavnosti (intersektorski učinek) je sicer dolgoročno pozitivno vplival, vendar ni pomembneje prispeval k rasti skupne produktivnosti. Vpliv realokacije resursov v dejavnosti oz. podpodročja z nadpovprečno rastjo produktivnosti (interakcijski učinek) na skupno rast produktivnosti pa je bil v večini analiziranih obdobj negativen.

Rezultati analize v slovenski predelovalni industriji³¹, ki so precej podobni izsledkom Fagerbergerjeve študije za 37 držav (več o rezultatih študije v poglavju 1, str. 10), torej pričajo, da se je največji del prestrukturiranja slovenskih predelovalnih dejavnosti v obdobju od leta 1990 do leta 2001 vršil znotraj posameznih panog (oz. podpodročij).

³¹ Podobni so tudi rezultati študije Srhočca (2002/a) za nekatere druge tranzicijske države (Madžarska, Poljska, Češka, Slovaška) v obdobju od 1990–2000. Deloma izstopa le Madžarska, za katero smo že v predhodnih poglavjih ugotovili najvišjo dinamiko intenzivnosti strukturnih sprememb med tranzicijskimi državami. Predvsem v obdobju transformacijske recesije (1990–1992) se je v Madžarski pokazal pozitiven prispevek intersektorskega učinka. Po letu 1996 pa je na Madžarskem pozitivno k rasti skupne panožne produktivnosti prispeval interakcijski učinek, »predvsem zaradi rasti zaposlenosti v hitro rastočih industrijah električne in optične opreme« (Srhočec 2002/b, str. 14).

Tabela 2: Analiza premikanja deležev slovenskih predelovalnih dejavnosti

Obdobje	Skupna rast produktivnosti v predelovalnih dejavnostih* (v %)	Intersektorski učinek (v odstotnih točkah)	Interakcijski učinek (v odstotnih točkah)	Intra sektorski učinek (v odstotnih točkah)
1990–1993	-7.6	0.2	-0.3	-7.4
1994–1997	25.0	3.2	-0.2	22.0
1998–2001	19.2	0.8	0.0	18.4
1990–2001	64.6	6.5	-0.9	59.0

Vir: Lastni preračuni na osnovi podatkov SURS.

Opomba:*Dodana vrednost na zaposlenega (stalne cene iz leta 2000, ocena UMAR).

S kvantitativno metodo premikanja deležev se strukturne spremembe niso pokazale kot tisti dejavnik, ki je pomembneje vplival na povečano konkurenčno sposobnost in bi lahko bil generator hitre rasti skupne produktivnosti. Takšno spoznanje ne preseneča, saj smo že v predhodnih poglavjih identificirali nizko intenzivnost strukturnih sprememb v slovenski predelovalni industriji v analiziranem obdobju (gl. str. 9–16).

Zaključimo lahko, da učinku strukturnih sprememb pri 64.6% realnem povečanju produktivnosti slovenskih predelovalnih dejavnosti v obdobju od leta 1990 do leta 2001 vsaj v »čisto obračunskem smislu« ne moremo pripisati pomembnejšega vpliva. Seveda to ne pomeni, da je strukturno prilagajanje za dvig skupne panožne produktivnosti nepomembno in da problematiki pospeševanja razvoja tehnološko najnaprednejših sektorjev slovenskih predelovalnih dejavnosti (proizvodnja kemičnih izdelkov, proizvodnja električne in optične opreme, proizvodnja vozil in plovil) ni treba posvečati pozornosti. Vsekakor so bile to panoge, ki so najhitreje absorbirale sodobne standarde poslovanja in so posledično v analiziranem obdobju dosegle najhitrejšo rast dodane vrednosti na zaposlenega,; pozitivni eksterni učinki (tehnološke in organizacijske inovacije, novi marketinški prijemi poslovanja, dvig podjetniške kulture, novi standardi komuniciranja s poslovnim okoljem idr.) pa so se ob medsebojni prepletenosti poslovnih procesov prenašali tudi na ostale, manj prodorne panoge.

Tesna povezava med strukturnimi spremembami in rastjo produktivnosti nas pripelje do nekaterih implikacij za nosilce ekonomske oz. industrijske politike v Sloveniji. Pri tem je manj pomembno, ali se učinki strukturnih sprememb prelivajo in odražajo neposredno (in jih je mogoče natančno kvantificirati) ali posredno v povečanju skupne produktivnosti predelovalnih dejavnosti. Pomembneje je, da znotraj predelovalnih dejavnosti obstajajo tehnološko napredne panoge, ki so mednarodno konkurenčne in kot take tudi za ostale predstavljajo impulz prilagajanja k višji produktivnosti. Salter (1969, str. 153) poudarja pomen ekonomskega okolja, ki omogoča intenzivno strukturno prilagajanje in optimalno alokacijo resursov. Po Salterju bi tako nosilci ekonomske politike morali zgotoviti takšno inštitucionalno orgniziranost trga, ki bi »omogočala ekspanzijo tehnološko naprednih panog in hkrati ne bi podpirala in vzpodbujala panog v zatonu«. Eden izmed pomembnejših segmentov inštitucionalne organiziranosti trga, ki bi v Sloveniji lahko vzpodbujal strukturne spremembe, je visoka stopnja fleksibilnosti trga dela (prilagodljivost plač, mobilnosti delovne sile). Drugi pomembni segment sistema predstavlja visoka stopnja investicij, predvsem v tehnološko napredne panoge slovenske predelovalne industrije. Intenzivnost strukturnih sprememb ni odvisna samo od ovir, ki jih opredeljuje trg dela, temveč tudi in predvsem od novih investicij, ki razširjajo proizvodno bazo in determinirajo zaposlitveno absorpcijsko sposobnost nekega podjetja oziroma panoge.

6 Konvergenca strukture slovenskih predelovalnih dejavnosti z državami Evropske unije

V predhodnih poglavjih smo analizirali intenzivnost in smer strukturnih sprememb ter njihov vpliv na rast produktivnosti, v nadaljevanju pa nas zanima, kakšna je danes struktura slovenskih predelovalnih dejavnosti v primerjavi z razvitimi evropskimi državami in ali se je razkorak med Slovenijo in temi državami v zadnjih desetih letih zmanjšal.

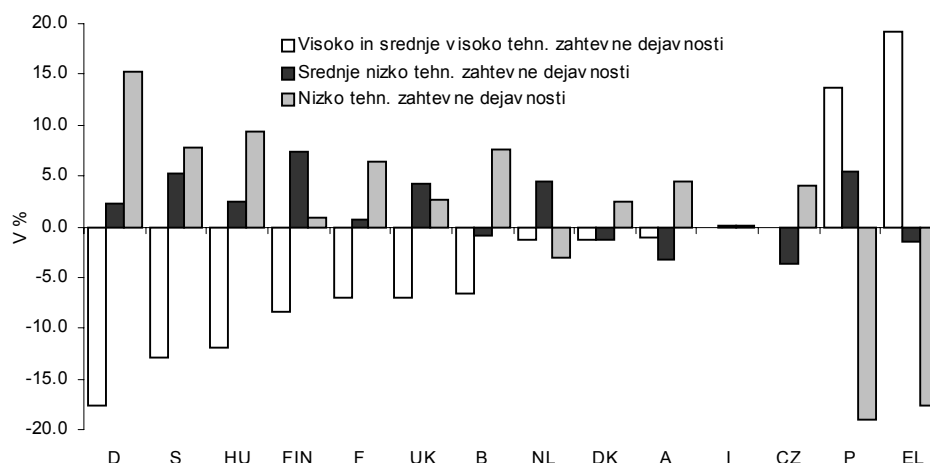
Predelovalna industrija združuje veliko raznovrstnih dejavnosti (po klasifikaciji SKD 14 področij dejavnosti). Da bi olajšali primerjavo industrijske strukture med državami, smo dejavnosti združili po tehnološki zahtevnosti v tri skupine. Pri tem smo se oprli na metodologijo OECD (OECD Science Technology and Industry Scoreboard, 2001), ki razlikuje med štirimi skupinami dejavnosti. Zaradi pomanjkanja podrobneje razčlenjenih podatkov o strukturi dodane vrednosti, smo omenjeno metodologijo prilagodili tako, da smo skupini visoko tehnološko zahtevne dejavnosti in srednje visoko tehnološko zahtevne dejavnosti združili v eno in dobili naslednje skupine dejavnosti:

- *visoko in srednje visoko tehnološko zahtevne dejavnosti*: proizvodnja kemikalij, kemičnih izdelkov, umetnih vlaken (DG), proizvodnja strojev in naprav (DK), proizvodnja električne in optične opreme (DL), proizvodnja vozil in plovil (DM);
- *srednje nizko tehnološko zahtevne dejavnosti*: proizvodnja koksa, naftnih derivatov, jedrskega goriva (DF), proizvodnja izdelkov iz gume in plastičnih mas (DH), proizvodnja drugih nekovinskih mineralnih izdelkov (DI), proizvodnja kovin in kovinskih izdelkov (DJ);
- *nizko tehnološko zahtevne dejavnosti*: proizvodnja hrane, pijač, krmil in tobačnih izdelkov (DA), proizvodnja tekstilij, tekstilnih in krznenih izdelkov (DB), proizvodnja usnja, obutve, usnjenih izdelkov (DC), obdelava in predelava lesa (DD), proizvodnja vlaknin, papirja, založništvo, tiskarstvo (DE), proizvodnja pohištva in druge predelovalne dejavnosti; reciklaža (DN).

Med članicami Evropske unije obstajajo precejšnje razlike v strukturi predelovalne industrije. Najbolj izstopajo južnoevropske države (predvsem Grčija in Portugalska) z relativno visokim obsegom *nizko tehnološko zahtevnih* (in delovno intenzivnih) *dejavnosti*, precej specifično strukturo predelovalnih dejavnosti v primerjavi z večino članic EU pa imata tudi Luksemburg (vpliv majhnosti države) ter Finska (relativno nizek delež *srednje nizko tehnološko zahtevnih dejavnosti*). Slovenija je glede strukture predelovalnih dejavnosti najbližje Italiji, Avstriji in Danski, kot večina članic EU pa se močno razlikuje od Grčije in Portugalske, razhajanje s temi državami pa se z leti še povečuje. Ker je eden glavnih strateških ciljev Slovenije povečanje konkurenčnosti gospodarstva, ki naj bi jo med drugim dosegli tudi s povečanjem tehnološke zahtevnosti proizvodnje, bomo v nadaljevanju napredek Slovenije na tem področju merili v primerjavi z razvitejšimi članicami EU, za katerimi na tem področju zaostajamo.

V začetku devetdesetih let prejšnjega stoletja je bil v strukturi slovenskih predelovalnih dejavnosti v primerjavi z razvitejšimi evropskimi državami opazen primanjkljaj na področju visoko in srednje visoko tehnološko zahtevnih dejavnosti, in sicer v vseh dejavnostih, razen v kemijski industriji: strojni, elektro in transportni industriji. Najvišji je bil zaostanek za Nemčijo (23.1 strukturne točke v letu 1991),

Slika 11: Razlika med Slovenijo in izbranimi državami po dodani vrednosti predelovalnih dejavnosti glede na tehnološko zahtevnost dejavnosti¹ v letu 2000

Vir: Izračuni UMAR na osnovi podatkov SURS in Eurostat.

Opomba: Negativne vrednosti pomenijo zaostanek Slovenije za primerjano državo. ¹Glej opombe pod Slikami 12–14.

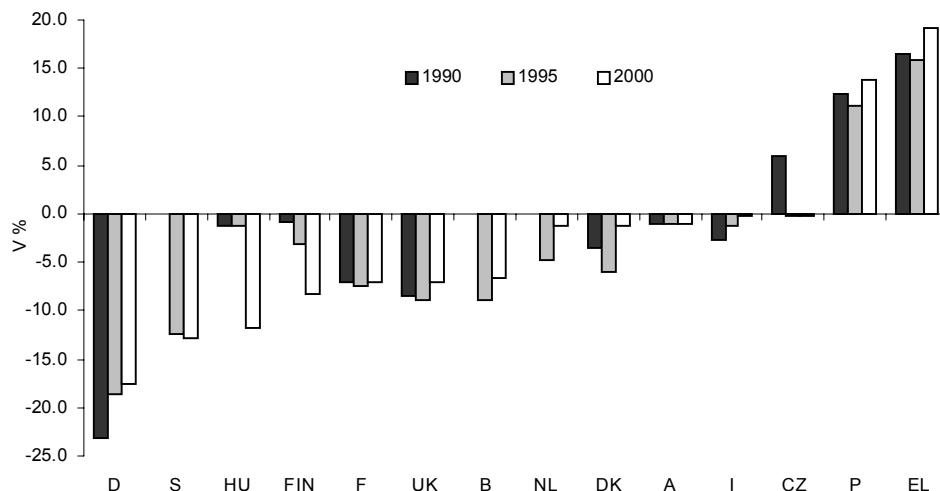
najmanjši pa za Avstrijo in Italijo (1.1 oz. 2.7 strukturne točke v letu 1990). Višji kot v istih primerjanih državah pa je bil slovenski delež nizko tehnološko zahtevnih dejavnosti, med njimi predvsem tekstilne, obutvene in lesne industrije. Relativno skromneje kot v večini primerjanih držav je bila med tehnološko nizko zahtevnimi dejavnostmi zastopana le papirna industrija. Najmanjša odstopanja so bila značilna za skupino *srednje nizko tehnološko zahtevnih dejavnosti*.

Zaradi intenziviranja trgovinskih tokov z državami Evropske unije (najpomembnejše trgovinske partnerice Slovenije iz EU so Nemčija, Italija, Avstrija, Francija) bi pričakovali, da se je po letu 1990 struktura slovenske predelovalne industrije približevala strukturi razvitejših evropskih držav. Podatki kažejo, da se je v prvih letih tranzicije (1990–1993) razkorak med Slovenijo in temi državami tako glede *visoko in srednje visoko tehnološko zahtevnih dejavnosti* kot glede *nizko tehnološko zahtevnih dejavnosti* še povečal, v drugi polovici devetdesetih let pa se je postopno zmanjševal. Po zadnjih razpoložljivih podatkih je bil tako konec devetdesetih let **delež visoko in srednje visoko tehnološko zahtevnih dejavnosti v dodani vrednosti manjši** kot v začetku desetletja - glede na vse primerjane države, razen na Finsko in Madžarsko. Vendar pa je bil ta premik relativno skromen. *Delež visoko in srednje visoko tehnološko zahtevnih dejavnosti v dodani vrednosti slovenske predelovalne industrije v obdobju 1990–2001 se je sicer povečal za 3.1 strukturne točke (v obdobju 1993–2001 za 6.3 strukturne točke)*. Toda ob enakih trendih - krepitvi pomena tehnološko intenzivnih dejavnosti - v razvitejših državah Evropske unije, je zmanjšanje zaostanka za temi državami manjše (od 2.6 strukturne točke glede na Italijo do 0.1 strukturne točke glede na Francijo in Avstrijo)³². Prav tako se je v desetletnem obdobju v primerjavi z večino razvitejših držav zmanjšal slovenski presežek na področju *nizko tehnološko zahtevnih dejavnosti*.

Slovenija je po letu 1993 torej uspela nekoliko zmanjšati strukturni razkorak z razvitejšimi evropskimi državami. Še vedno pa je za slovenske predelovalne dejavnosti v primerjavi s temi državami značilen višji delež *nizko tehnološko*

³² Za Švedsko, Nizozemsko, Belgijo in Nemčijo ne razpolagamo s podatki za leto 1990.

Slika 12: Razlika med Slovenijo in izbranimi državami po deležu visoko in srednje visoko tehnološko zahtevnih dejavnosti¹ v dodani vrednosti predelovalnih dejavnosti v letih 1990², 1995 in 2000

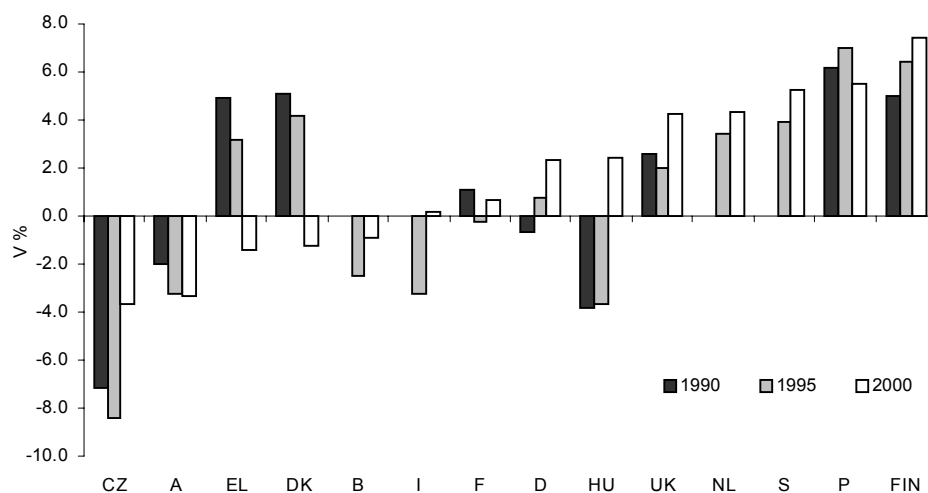
Vir: Izračuni UMAR na osnovi podatkov SURS in Eurostat.

Opombe: Negativne vrednosti pomenijo zaostanek Slovenije za primerjano državo. ¹Visoko in srednje tehnološko zahtevne dejavnosti vključujejo naslednje dejavnosti iz Standardne klasifikacije dejavnosti: DG, DK, DL, DM. ²Za Nemčijo in Madžarsko leto 1991.

zahtevnih dejavnosti v strukturi dodane vrednosti predelovalnih dejavnosti na eni strani ter manjši delež visoko in srednje visoko tehnološko zahtevnih dejavnosti na drugi strani. Po deležu slednjih je Slovenija tudi že izgubila prednost pred Češko, v primerjavi s katero je imela leta 1990 še precejšnjo prednost (5.9 strukturne točke), in močno povečala zaostanek za Madžarsko (od 1.2 v letu 1991 na 11.9 strukturne točke v letu 2000).

Premiki v strukturi slovenske predelovalne industrije po letu 1993 so bili torej naravnani v pravo smer, vendar relativno počasni. Za preboj v konkurenčnosti bodo zato v

Slika 13: Razlika med Slovenijo in izbranimi državami po deležu srednje nisko tehnološko zahtevnih dejavnosti¹ v dodani vrednosti predelovalnih dejavnosti v letih 1990², 1995 in 2000

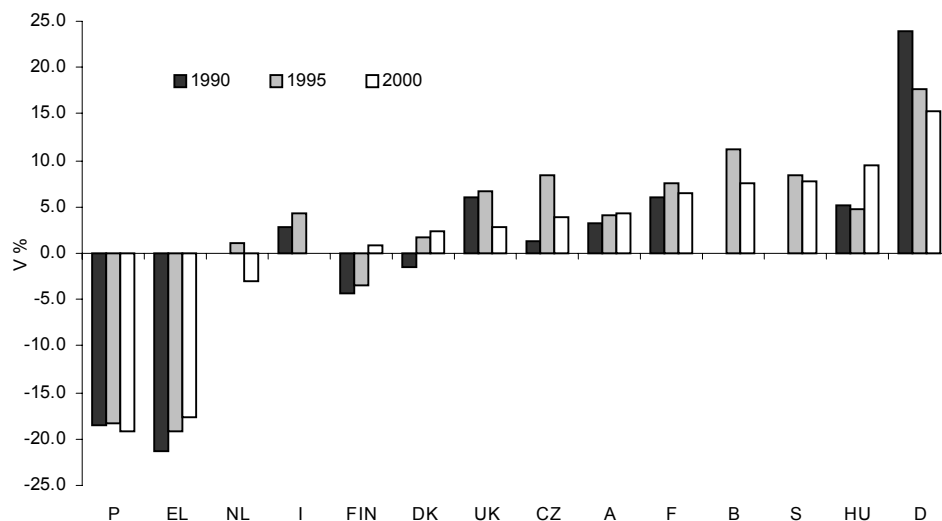

Vir: Izračuni UMAR na osnovi podatkov SURS in Eurostat.

Opombi: Negativne vrednosti pomenijo zaostanek Slovenije za primerjano državo. ¹Srednje nisko tehnološko zahtevne dejavnosti vključujejo naslednje dejavnosti iz Standardne klasifikacije dejavnosti: DF, DH, DI, DJ. ²Za Nemčijo in Madžarsko leto 1991.

prihodnje potrebni večji in intenzivnejši premiki, ki temeljijo na tehnološkem prestrukturiranju, večjih vlaganjih v raziskave in razvoj, v informacijsko-komunikacijske tehnologije ter v inovacije, pa tudi na večji vlogi na znanju temelječih storitev.

Slika 14: Razlika med Slovenijo in izbranimi državami po deležu nizko tehnološko zahtevnih dejavnosti¹ v dodani vrednosti predelovalnih dejavnosti v letih 1990², 1995 in 2000

Vir: Izračuni UMAR na osnovi podatkov SURS in Eurostat.

Opombe: Negativne vrednosti pomenijo zaostanek Slovenije za primerjano državo. ¹ Nizko tehnološko zahtevne dejavnosti vključujejo naslednje dejavnosti iz Standardne klasifikacije dejavnosti: DA, DB, DC, DD, DE, DN. ² Za Nemčijo in Madžarsko leto 1991.

7 Zaključne misli

V devetdesetih letih prejšnjega stoletja se je v Sloveniji začel proces inštitucionalne transformacije gospodarskega sistema, ki je v mnogočem vplival tudi na strukturo slovenskega gospodarstva in tudi njeno najvplivnejšo panogo: predelovalno dejavnost. V tem delovnem zvezku smo predstavili, v skladu z ekonomsko teorijo, intenzivnost strukturnega prilagajanja slovenskih predelovalnih dejavnostih v obdobju od leta 1990 do leta 2001 ter z vidika zagotavljanja višje ravni produktivnosti in mednarodne konkurenčnosti ocenili smer strukturnih sprememb.

Rezultati opravljenih analiz za Slovenijo in izbrane tranzicijske države kažejo, da je bila intenzivnost strukturnih sprememb v slovenskih predelovalnih dejavnostih v obdobju od leta 1990 do leta 2001 relativno nizka. To se je posledično odrazilo tudi na omejenem vplivu strukturnih sprememb na povečanje skupne produktivnosti predelovalnih dejavnosti. V strukturi dodane vrednosti so v zadnjih enajstih letih največ pridobile kemična, elektro in gumarska industrija, najbolj pa so se znižali deleži pretežno delovno intenzivnih panog, kot sta tekstilna in usnjarska industrija. S tem se je struktura slovenske predelovalne industrije nekoliko približala strukturi razvitejših članic Evropske unije, čeprav po deležu visoko in srednje tehnološko zahtevnih dejavnosti zanjo še vedno precej zaostaja.

Največjo intenzivnost strukturnih sprememb, ki so bile destruktivne narave, so slovenske predelovalne dejavnosti preživele v začetnem tranzicijskem obdobju (1990–1993), ko smo bili v slovenskem prostoru soočeni s procesom izgradnje inštitucionalnega sistema v podporo tržnemu gospodarstvu, z globoko gospodarsko recesijo in izrazito nestabilnim makroekonomskim okoljem. V poznejših obdobjih, ko so bila osnovna makroekonomska neravnovesja v večji meri odpravljena, se je intenzivnost strukturnih sprememb pričela trendno zniževati. Slovenija je postala normalno delujoče tržno gospodarstvo, konjunkturalnih oz. recesijskih pritiskov za strukturno prilagajanje je bilo vse manj. V takih razmerah je za intenzivnejše strukturno prilagajanje odločilna prisotnost aktivne industrijske politike, ki z razvojnimi ukrepi vzpodbuja gospodarske subjekte v smeri tehnološke in organizacijske preobrazbe, inovativnosti in konkurenčnosti. Predvsem v zadnjem analiziranem obdobju (1998–2001) se je pokazalo, da je tempo uvajanja nekaterih strukturnih reform (umikanje države iz neposrednega nadzora gospodarstva, povečevanje fleksibilnosti trga dela, reforma finančnega sektorja, urejanja lastništva nepremičnin, vzpodbujanje neposrednih tujih investicij, ukrepi za vzpodbujanje konkurenčnosti, odpravljanje administrativnih ovir pri ustanavljanju podjetij) prepočasen, razvojna sredstva pa prenizka. Iz mednarodnih primerjav je razvidno, da je bila posledično intenzivnost strukturnih sprememb v slovenski predelovalni industriji v analiziranem obdobju nižja, kot v preostalih tranzicijskih državah in razvojno najprodornejših državah članicah EU.

Nizka raven intenzivnosti strukturnih sprememb je imela omejen vpliv na povečanje skupne produktivnosti slovenskih predelovalnih dejavnosti. Na podlagi Fagerbergerjeve metodologije premikanja deležev v zaposlenosti smo ugotovili, da je 64.6% realno povečanje produktivnosti v obdobju od leta 1990 do leta 2001 v največji meri rezultat rasti produktivnosti znotraj posameznih podpodročij predelovalnih dejavnosti (intrasektorski učinek). Transfer proizvodnih dejavnikov iz nizko produktivnih v visoko produktivna podpodročja (intersektorski učinek) je sicer dolgoročno pozitivno vplival, vendar ni pomembneje prispeval k rasti skupne produktivnosti. Vpliv realokacije resursov v podpodročja z nadpovprečno rastjo produktivnosti (interakcijski učinek) na skupno rast produktivnosti predelovalnih dejavnosti pa je bil v večini analiziranih obdobjih negativen.

Kot je razvidno iz mednarodnih primerjav, je s spremembami v industrijski strukturi z vidika tehnološke zahtevnosti panog Slovenija po letu 1993 uspela nekoliko zmanjšati strukturni zaostanek za razvitejšimi evropskimi državami, še vedno pa je za slovenske predelovalne dejavnosti v primerjavi s temi državami značilen višji delež nizko tehnološko zahtevnih dejavnosti v strukturi dodane vrednosti predelovalnih dejavnosti na eni strani ter zaostajanje po deležu visoko in srednje visoko tehnološko zahtevnih dejavnosti na drugi strani. Po deležu slednjih je Slovenija tudi že izgubila prednost pred Češko in močno povečala zaostanek za Madžarsko. Premiki v strukturi slovenske predelovalne industrije po letu 1993 so bili torej naravnani v pravo smer, vendar relativno počasni. Za preboj v konkurenčnosti bodo zato v prihodnje potrebni večji in intenzivnejši premiki, ki temeljijo na tehnološkem prestrukturiranju, večjih vlaganjih v raziskave in razvoj, v informacijsko-komunikacijske tehnologije ter inovacijsko dejavnost.

Literatura

Eatwell J. et al.: Iz tranzicije v evropsko povezovanje, Oblikovanje prihodnosti srednje in vzhodne Evrope, Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče, 1996.

Damijan, J. P./ Majcen, B.: Trade Reorientation, Firm Performance and Reconstructing of Slovenian Manufacturing Sector, Working Paper No. 9, IER, Ljubljana, 2001.

Erjavec E. / Kuhar A.: Slovenska živilskopredelovalna industrija in Evropska unija, Domžale: Biotehniška fakulteta, Oddelek za zootehniko, 2000.

Fagerberg, J.: Technological Progress, Structural Change and Productivity Growth: a Comparative Study, in: Structural Change and Economic Dynamics, Elsevier Science B.V., No. 11, 2000, p. 393–411.

Gacs, J.: Structural Change and Catching Up: Experience of the Ten Candidate Countries, Working Paper for the West-East Conference of the Oesterreichische Nationalbank, Vienna, 2001.

Jayarajah, C./Branson, W.: Structural and Sectoral Adjustment, World Bank Experience 1980 – 1992, The World Bank, Washington D.C., 1995.

Kaderabkova, A./Srholec, M.: Structural Changes in Transition Economies, in: Prague Economic Papers, Prague, 2001.

Kinsella R.: Draft Report on Institutional Policy in Slovenia, članek, predstavljen na okrogli mizi Ministrstva za gospodarstvo »Industrijska in tehnološka politika Republike Slovenije«, Ljubljana, 1994.

Kovačič, G.: Industrijska politika v Republiki Sloveniji – Predelovalne dejavnosti, Delovni zvezek UMAR, Ljubljana, 2001.

Krugman, P.: Strategic Sector and International Competition, 1987, in: Oxley, J. E. / Young, B.: Structural Change, Industrial Location and Competitiveness, E. E. Publishing Inc., Northampton, Massachusetts, USA, 1998, p. 437 . 462.

Kuhar, A.: Aktualna vprašanja prestrukturiranja slovenske živilskopredelovalne industrije: Vertikalni odnosi v agroživilski verigi: Zakonodaja na področju proizvodnje hrane, Ljubljana: Gospodarska zbornica Slovenije, Združenje agroživilstva, 2001.

Landesmann, M. et al.: Structural Development in Central and Eastern Europe, WIIW Report, Vienna, 1999.

Landesmann, M.: Structural Change in the Transition Economies 1989–1999, WIIW report, Vienna, 2000.

Majcen, B.: Kritična analiza metod merjenja carinske zaščite, Doktorska disertacija, Ljubljana: Ekonomska fakulteta, 1999.

OECD: OECD Science Technology and Industry Scorebord, 2001.

Rojec, M.: Prestrukturiranje z neposrednimi tujimi investicijami: Slovenija, UMAR, Ljubljana, 1998.

Rojec, M.: Neposredne tuje investicije v Slovenijo; Trendi, učinki, motivi, politika in konkurenčnost, FDV, Ljubljana, 2001.

Salter, W.E.G: Productivity and technical Change, Cambridge University Press, 1969.

Senjur, M.: Ekonomske možnosti obstoja majhne države, v IB Revija, št. 7–8, UMAR, Ljubljana, 1991.

Simoneti M., et al: Enterprise sector restructuring and EU accession of Slovenia, članek, predstavljen na Nato kolokviju 1998, Ljubljana, 1998.

Srholec, M (a): Structural Adaptability of Manufacturing in Central European Countries During the Transition, Newton Holding, a.s., Prague, 2002.

Srholec, M (b): Structural Adaptability of Manufacturing in Central European Countries During the Transition, in: Polityka Gospodarcza, Warsaw, 2002.

Šušteršič, J./Bednaš, M./Rojec, M/Vasle, B.: Možnosti ekonomske politike v Sloveniji; Referat na 7. Letni konferenci Zveze ekonomistov Slovenije – sekcije za ekonomsko politiko, GZS, Ljubljana, 2002.

Urban, W.: Patterns of Structural Changes in CEEC Manufacturing, in: Structural developments in Central and Eastern Europe, WIIW Structural Report, Vienna, 2000.

Viri

APP	Statistični podatki iz bilance stanja in uspeha 1995– 2001
Banka Slovenije	Neposredne tuje naložbe 1994 – 2001, Ljubljana, 2002
EUROSTAT	News Release – Strengths and Weaknesses of Businesses in the EU, september 2000
EUROSTAT	New Cronos Database
SURS	Nacionalni računi
UMAR	Poročilo o razvoju, 2002
UMAR	Pomladanska poročila, 1991 - 2003
UMAR	Jesensko poročilo 2002

Do sedaj izšlo v zbirki **DELOVNI ZVEZKI**

Letnik I, leto 1992

- št. 1. Razvojno planiranje na ravni Republike Slovenije. Uredil mag. Matej More
- št. 2. Ocena gospodarskega in socialnega razvoja Slovenije v letih 1991 in 1992 (majska analiza) z dokumentacijo, vodja projekta mag. Andrej Hartman
- št. 3. Slovenia in 1991–1992. Report on economic developments
- št. 4. Vrste ekonomskih inštrumentov varstva okolja in njihova uporaba. Naravni viri kot razvojni dejavnik - interdisciplinarni raziskovalni projekt trajnega razvoja, Bojan Radej
- št. 5. Finančni rezultati poslovanja gospodarstva Slovenije v prvem polletju 1992 - primerjalni prikaz po posameznih dejavnostih gospodarstva na osnovi podatkov SDK iz periodičnih obračunov pravnih oseb za prvo polletje 1992, Stane Vencelj in Jana Jevševar
- št. 6. Finančni rezultati poslovanja zavodov s področja družbenih dejavnosti v Sloveniji v prvem polletju 1992 - primerjalni prikaz po posameznih družbenih dejavnostih na osnovi podatkov SDK iz zaključnih računov in periodičnih obračunov zavodov za prvo polletje 1992 in za leto 1991, Jasna Kondža
- št. 7. Finančni rezultati poslovanja javnih podjetij gospodarstva Slovenije v prvem polletju 1992 - primerjalni prikaz po posameznih dejavnostih gospodarstva na osnovi podatkov SDK iz periodičnih obračunov pravnih oseb za prvo polletje 1992, Jana Jevševar
- št. 8. Selected indicators from the income statement and balance sheet by sector and by origin of capital of the Slovenian economy in January–June 1991 and 1992
- št. 9. Gospodarska gibanja v letu 1992 in kratkoročne perspektive gospodarstva Slovenije v letu 1993 (Jesenska analiza), vodja projekta mag. Andrej Hartman
- št. 10. Slovenia - Economic Developments in 1992 nad the Outlook for 1993
- št. 11. Panožne prognoze na podlagi ocenjevanja perspektivne sposobnosti industrijskih podjetij za obdobje 1992–1995, vodja projekta dr. Pavle Gmeiner

Letnik II, leto 1993

- št. 1. Ali so se stroški uvoza blaga resnično povečali, dr. Janez Potočnik
- št. 2. Bilanca pomembnejših prehranskih proizvodov, Božena Leonardi
- št. 3. Industrijska politika Slovenije - koncept, omejitve, možnosti in usmeritve na narodnogospodarski in sektorski ravni, dr. Pavle Gmeiner, dr. Anton Povše
- št. 4. Analiza gibanja plač in dometa ter učinkovitosti zamrznitve plač v marcu 1993, Bojan Radej
- št. 5. Finančni rezultati poslovanja gospodarstva Slovenije v letu 1992, Jana Jevševar
- št. 5.1. Lastninjenje družbenega premoženja v gospodarstvu republike Slovenije v letu 1992, Judita Mirjana Novak
- št. 5.2. Finančni rezultati poslovanja javnih podjetij v letu 1992 - primerjalni prikazi na osnovi podatkov zaključnih računov za leto 1992, Jana Jevševar
- št. 5.3. Finančni rezultati poslovanja zavodov s področja družbenih dejavnosti - Primerjalni prikazi na osnovi podatkov zaključnih računov za leto 1992, Jasna Kondža
- št. 5.4. Finančni rezultati poslovanja bank in zavarovalnic v letu 1992, Vida Brus
- št. 6. Portfolio analiza slovenske industrije v obdobju 1990–1992, Tanja Česen
- št. 7. Nacionalni računi Slovenije- ocena 1990-93 in projekcije 1994–97, vodja projekta mag. Igor Strmšnik
- št. 8. Gospodarska gibanja v Sloveniji leta 1993 in perspektive do leta 1997 (Pomladansko poročilo), vodja projekta mag. Andrej Hartman
- št. 9. Finančni rezultati poslovanja gospodarstva, zavodov s področja družbenih dejavnosti ter bank in zavarovalnic v prvem polletju 1993- primerjalni prikazi na osnovi podatkov SDK iz periodičnih obračunov pravnih oseb, Jana Jevševar, Dijana Pirc, Vida Brus
- št. 10. Mesto Slovenije v svetu- mednarodne primerjave podatkov nacionalnih računov, Tanja Česen
- št. 11. Gospodarska gibanja v letu 1993 in kratkoročne perspektive gospodarstva Slovenije v letu 1994 (Jesensko poročilo), vodja projekta mag. Andrej Hartman
- št. 12. Izhodišča za pripravo strategije gospodarskega razvoja Slovenije, dr. Janez Potočnik

Letnik III, leto 1994

- št. 1. Prebivalstvo in zaposlenost v Sloveniji na prehodu iz osemdesetih v devetdeseta leta in ocena tendenc razvoja do leta 2000, Tomaž Kraigher
- št. 2. Analiza obrestnih mer in obresti v letih 1991 do 1993, Vida Brus
- št. 3. Analiza in perspektiva deželnega rizika Slovenije, dr. Pavle Gmeiner
- št. 4.1 Finančni rezultati poslovanja gospodarstva Slovenije v letu 1993 - primerjalni prikazi na osnovi podatkov zaključnih računov za leto 1993, Judita Mirjana Novak
- št. 4.2 Finančni rezultati poslovanja zavodov s področja družbenih dejavnosti - primerjalni prikazi na osnovi podatkov zaključnih računov za leto 1993, Dijana Pirc
- št. 4.3. Finančni rezultati poslovanja bank in zavarovalnic v letu 1993 - primerjalni prikazi na osnovi podatkov zaključnih računov za leto 1993, Vida Brus
- št. 4.4. Finančni rezultati podjetij v izgubi v letih 1992 in 1993, Slavica Jurančič
- št. 5. Prikaz cenovnih sprememb v letih 1985 do 1993 - izračun verižnih indeksov cen po sektorjih NACE klasifikacije dejavnosti, Jure Povšnar, Nataša Marzidovšek
- št. 6. Gospodarska gibanja v Sloveniji v letu 1994 s projekcijami razvoja do leta 1998 (Pomladansko poročilo), vodja projekta mag. Andrej Hartman
- št. 7. Regionalni vidiki razvoja Slovenije v obdobju 1990–1994, Janja Pečar
- št. 8. Finančni rezultati poslovanja Zavodov s področja družbenih dejavnosti in zavarovalnih organizacij v prvem polletju 1994, Judita Novak, Dijana Pirc in Vida Brus
- št. 9. Kmetijska pridelava in odkup kmetijskih proizvodov v obdobju 1988–1993, Mateja Kovač
- št. 10. Analiza gospodarskih gibanj v Sloveniji v letu 1994 s projekcijo razvoja v letu 1995 (Jesensko poročilo), vodja projekta mag. Tanja Česen
- št. 11. Primerjava med finančnimi rezultati poslovanja slovenskega gospodarstva za leto 1993 po zakonu o računovodstvu in po slovenskih računovodskih standardih, Judita Mirjana Novak
- št. 12. Turistični promet v obdobju 1985–1994 in statistični prikaz stanja turizma v Sloveniji, Petra Drobne

Letnik IV, leto 1995

- št. 1. Finančni rezultati poslovanja zavodov s področja družbenih dejavnosti v letu 1994, Primerjalni prikazi na osnovi zaključnih računov za leto 1994, Judita Mirjana novak
- št. 2. Analiza in perspektiva deželnega rizika Slovenije po dveh scenarijih v obdobju do leta 2000, dr. Pavle Gmeiner
- št. 3. Finančni rezultati poslovanja bank in zavarovalnic v letu 1994 - primerjalni prikazi na osnovi podatkov zaključnih računov, Vida Brus
- št. 4. Analiza gospodarskih gibanj v Sloveniji v letu 1995 s projekcijo razvoja do leta 2000 (Pomladansko poročilo), vodja projekta mag. Igor Strmšnik
- št. 5. Finančni rezultati poslovanja gospodarstva Slovenije v letu 1994 (na osnovi statističnih podatkov iz bilance uspeha leta 1994, Judita Mirjana Novak
- št. 6. Analiza gospodarskih gibanj v Sloveniji v letu 1995 s projekcijo razvoja v letu 1996 (Jesensko poročilo), vodja projekta mag. Igor Strmšnik
- št. 7. Nacionalni programi in posebni razvojni zakoni v luči strategije gospodarskega razvoja Slovenije in vpliva na regionalni razvoj, mag. Ana Murn
- št. 8. Značilnosti razvoja slovenskih regij, Janja Pečar
- št. 9. Politika cenovnega nadzora v Sloveniji v letih 1991 do 1995, Nataša Marzidovšek
- št. 10. Pregled posebnih razvojnih dokumentov, ki jih je sprejela država Slovenija, mag. Ana Murn
- št. 11. Razmerja v slovenskem gospodarstvu v letih 1992 in 1993 v luči input - output tabel, Vesna Štraser
- št. 12. Ocena demografskih računov Slovenije 1981–1994, Tomaž Kraigher

Letnik V, leto 1996

- št. 1. Analiza gospodarskih gibanj v Sloveniji leta 1996 s ciljno projekcijo razvoja do leta 2000 (Pomladansko poročilo), vodji projekta mag. Igor Strmšnik in mag. Alenka Kajzer
- št. 2. Finančni rezultati poslovanja gospodarstva Slovenije v letu 1995 (na osnovi statističnih podatkov iz bilance stanja in bilance uspeha za leto 1995), Judita Mirjana Novak
- št. 3. Poslovanje bank v letu 1995, Vida Brus
- št. 4. Javnofinančne obveznosti, ki izhajajo iz dokumentov razvojnega načrtovanja in posebnih rajonih zakonov, mag. Ana Murn
- št. 5. Finančni rezultati poslovanja zavodov s področja družbenih dejavnosti v letu 1995, Judita Mirjana Novak
- št. 6. Neposredne tuje investicije v slovensko gospodarstvo in njihov razvojni potencial. Foreign Direct Investment in the Slovenian Economy and its Development Potential, Matija dr. Rojec
- št. 7. Regionalni vidiki razvoja Slovenije s poudarkom na finančnih rezultatih poslovanja gospodarskih družb v letu 1995, Janja Pečar
- št. 8. Kazalci finančne uspešnosti gospodarjenja v letu 1995 po sektorjih in regijah, Liljana Figar kot vodja, Peter Beltram, Vida Brus, Mateja Kovač, Judita Mirjana Novak, Janja Pečar, Boštjan Plešec, Jure Povšnar, Ana Sečnik
- št. 9. Ocena input-output tabele Republike Slovenije za leto 1995 v tekočih in stalnih cenah, Ivanka Zakotnik
- št. 10. Dejavniki za povečanje konkurenčnosti slovenske predelovalne industrije s posebnim ozirom na kooperacije, razvojne raziskave in tuja vlaganja, dr. Pavle Gmeiner
- št. 11. Analiza gospodarskih gibanj v Sloveniji - Jesensko poročilo 1996, vodja projekta dr. Alenka Kajzer
- št. 12. Slovenija in Maastrichtski kriteriji konvergence, dr. Ivo Lavrač in mag. Vladimir Lavrač

Letnik VI, leto 1997

- št. 1. Analiza gospodarskih gibanj s ciljno projekcijo do leta 2001 (Pomladansko poročilo), vodja projekta dr. Alenka Kajzer
- št. 2. Finančni rezultati poslovanja gospodarskih družb v letu 1996 (na osnovi statističnih podatkov iz bilance stanja in bilance uspeha za leto 1996), Judita Mirjana Novak
- št. 3. Ocena kupne moči bruto domačega proizvoda na prebivalca v Sloveniji 1993-1997 in prognoza do 2005, mag. Tanja Česen,
- št. 4. Regionalni vidiki razvoja Slovenije s poudarkom na finančnih rezultatih poslovanja gospodarskih družb v l. 1996, Janja Pečar
- št. 5. Poslovanje bank v letu 1996, Vida Brus
- št. 6. Uvod v kupno moč denarne enote in probleme merjenja domačega proizvoda po kupni moči, dr. Pavle Gmeiner
- št. 7. Ocena gospodarskih gibanj v letu 1997 in možnosti razvoja v letu 1998 (Jesensko poročilo), vodja projekta dr. Alenka Kajzer
- št. 8. Finančni rezultati poslovanja izvoznikov v letu 1996, Judita Mirjana Novak
- št. 9. Kazalci finančne uspešnosti gospodarjenja v letu 1996 po sektorjih, Liljana Figar kot vodja, Vida Brus, Andrej Hrovat, Mateja Kovač, Judita Mirjana Novak, Mateja Pečar, Jure Povšnar, Ana Sečnik
- št. 10. SAM Slovenija 1996 (matrika nacionalnih računov), Ivanka Zakotnik
- št. 11. Slovenija v Evropi regij - Regionalne strukture razširjene evropske zveze, mag. Igor Strmšnik
- št. 12. Globalna konkurenčnost Slovenije - Eksperimentalna ocena njenih prednosti in slabosti po metodi Svetovnega ekonomskega foruma, dr. Pavle Gmeiner

Letnik VII, leto 1998

- št. 1. Pregled javnofinančnih prihodkov za leto 1997 (na osnovi Poročila B-2) Agencije RS za plačilni promet, Jasna Kondža
- št. 2. Projekcije prebivalstva Slovenije 1996 - 2070, Tomaž Kraigher
- št. 3. Sistem nacionalnih računov SAM (Social Accounting Matrix) Slovenija 1995, dr. Ivo Lavrač, Branka Tavčar, Ivanka Zakotnik,
- št. 4. Vladne finančne intervencije v gospodarstvu, Državne pomoči v Evropski uniji, mag. Ana Murn
- št. 5. Finančni rezultati poslovanja gospodarskih družb v letu 1997 (na osnovi statističnih podatkov iz bilance stanja in bilance uspeha za leto 1997), Judita Mirjana Novak
- št. 6. Slovenija v letu 1997 – ocene nacionalnih računov, Ivanka Zakotnik
- št. 7. Finančna uspešnost gospodarjenja v letu 1997 po sektorjih, Liljana Figar, Andrej Hrovat, Mateja Kovač, Judita Mirjana Novak, Jure Povšnar, Mateja Pečar, Ana Sečnik
- št. 8. Ocena četrletnega bruto domačega proizvoda Slovenije potrošna struktura 1995 – 1997, dr. Tanja Česen
- št. 9. Regionalni vidiki razvoja Slovenije s poudarkom na finančnih rezultatih poslovanja gospodarskih družb v letu 1997, Janja Pečar
- št. 10. Razvojni indikatorji za vrednotenje okoljske kakovosti gospodarske rasti, Bojan Radej
- št. 11. Koncept in empirični rezultati merjenja nacionalne konkurenčne sposobnosti v Sloveniji za obdobje 1995–1998 in napovedi do leta 2000, dr. Pavle Gmeiner, Liljana Figar
- št. 12. Prenova regionalne politike, mag. Igor Strmšnik

Letnik VIII, leto 1999

- št. 1. Finančni rezultati poslovanja gospodarskih družb v letu 1998 (na osnovi statističnih podatkov iz bilance stanja in bilance uspeha za leto 1998), Judita Mirjana Novak
- št. 2. Ocenjevanje cen življenskih potrebščin, drobnoprodajnih cen in cen industrijskih izdelkov pri proizvajalcih, Boštjan Plešec, Nataša Marzidovšek
- št. 3. Strategija gospodarskega razvoja Slovenije - razvojni scenarij, koordinatorja: mag. Igor Strmšnik, Branka Tavčar
- št. 4. Matrika nacionalnih računov - Slovenija 1998, Ivanka Zakotnik
- št. 5. Finančna uspešnost gospodarjenja v letu 1998 po sektorjih, Jure Povšnar, dr. Tanja Česen, Andrej Hrovat, Mojca Koprivnikar Šušteršič, Mateja Kovač, Judita Mirjana Novak, Ana Sečnik
- št. 6. Vzroki primanjkljaja na tekočem računu plačilne bilance v obdobju tranzicije, mag. Rotija Kmet
- št. 7. Poslovanje bančnega sistema v letu 1998, Andrej Hrovat
- št. 8. Regionalni vidiki razvoja Slovenije s poudarkom na finančnih rezultatih poslovanja gospodarskih družb v letu 1998, Janja Pečar
- št. 9. Pregled javnofinančnih prihodkov za leto 1998 in 1999 (na osnovi Poročila B-2) Agencije RS za plačilni promet, Jasna Kondža
- št. 10. Zunanje neravnovesje in ekonomska politika v obdobju tranzicije - primer Češke, Madžarske in Poljske z možnimi zaključki za Slovenijo, mag. Rotija Kmet
- št. 11. Sodobne tendence v odnosih med storitveno in industrijsko proizvodnjo v svetu in v Sloveniji, dr. Metka Stare
- št. 12. Regionalna politika, Mojca Aljančič, Sara Dragana Bogdanovič

Letnik IX, leto 2000

- št. 1. Neposredne tuje investicije v Slovenijo, trendi, razvoj in politika v obdobju 1997–1999, dr. Matija Rojec
- št. 2. Finančni rezultati poslovanja gospodarskih družb v letu 1999 (na osnovi statističnih podatkov iz bilance stanja in bilance uspeha za leto 1999), Judita Mirjana Novak
- št. 3. Plačilna bilanca in napovedovanje njenega razvoja, mag. Jože Markič, Ljubljana
- št. 4. Ekonometrična analiza gibanja investicij v osnovna sredstva v Sloveniji, mag. Vesna Štraser
- št. 5. Poslovanje bančnega sistema v letu 1999, mag. Luka Vesnaver
- št. 6. Pomen in merjenje osnovne inflacije v Sloveniji, mag. Boštjan Vasle
- št. 7. Shema indikatorjev monitoringa okoljskega razvoja, mag. Bojan Radej, Jure Povšnar, Mateja Kovač, Ivanka Zakotnik, dr. Pavle Gmeiner, Matjaž Hanžek in dr. Janko Seljak
- št. 8. Regionalni vidiki razvoja Slovenije s poudarkom na finančnih rezultatih poslovanja gospodarskih družb v letu 1999, Janja Pečar, mag. Metka Farič
- št. 9. Analiza poslovanja gospodarskih družb v obdobju 1995–1999 po dejavnostih, mag. Rotija Kmet, Janez Kušar, Jure Povšnar, Mateja Kovač, dr. Tanja Česen, mag. Mateja Peternej
- št. 10. Državne in strukturne pomoči v Evropski uniji, posameznih državah Evropske unije in Sloveniji, mag. Ana Murn

Letnik X, leto 2001

- št. 1. Motivi in strategije tujih investorjev v Sloveniji / Motivation and Strategic Considerations of Foreign Investors in Slovenia, Matija Rojec, Miroslav Stanojevič
- št. 2. Sektorska analiza poslovanja gospodarskih družb v obdobju 1995–2000, mag. Rotija Kmet, Gorazd Kovačič, Mojca Koprivnikar Šušteršič, Jure Povšnar, Eva Zver, Mateja Kovač, Janez Kušar, mag. Brigita Lipovšek
- št. 3. Ocenjevanje in projekcija izobrazbenih tokov in izobrazbene sestave prebivalstva, Tomaž Kraigher
- št. 4. Poslovanje gospodarskih družb v letu 2000, Judita Mirjana Novak
- št. 5. Industrijska politika v Republiki Sloveniji (D - predelovalne dejavnosti), Gorazd Kovačič
- št. 6. Regionalni vidiki razvoja Slovenije (in poslovanje gospodarskih družb v letu 2000), Janja Pečar
- št. 7. Povezava med realnim deviznim tečajem in razlikami med realnimi obrestnimi merami (SIT in DEM ter USD), mag. Boštjan Vasle
- št. 8. Analiza obnašanja gospodinjstev v Sloveniji v obdobju 1997–2000 (na podlagi podatkov APG), Ana Tršelič
- št. 9. Razvoj informacijske družbe v Evropi in Sloveniji, mag. Rotija Kmet.
- št. 10. Razvoj analize in diagnoze nacionalne konkurenčne sposobnosti Slovenije, Pavle Gmeiner et al.

Letnik XI, leto 2002

- št. 1. Turistična politika in analiza slovenskega turizma v obdobju 1995–2001, Mojca Koprivnikar Šušteršič
- št. 2. Industrijska politika in državne pomoči v Evropski uniji in v Sloveniji, mag. Ana Murn
- št. 3. Primarna dejavnost - Politika in stanje v Sloveniji v primerjavi z EU, Mateja Kovač
- št. 4. Sektorska analiza poslovanja gospodarskih družb v obdobju 1995–2001, mag. Rotija Kmet, Gorazd Kovačič, Mojca Koprivnikar Šušteršič, Jure Povšnar, Eva Zver, Mateja Kovač, Janez Kušar, mag. Brigita Lipovšek
- št. 5. Poslovanje gospodarskih družb v letu 2001, Judita Mirjana Novak
- št. 6. Celovit pristop k razumevanju in zajemanju mednarodne menjave storitev, dr. Metka Stare
- št. 7. Regionalni vidiki razvoja Slovenije (in poslovanje gospodarskih družb v letu 2001), Janja Pečar
- št. 8. Industrijska politika v Sloveniji, merjena z državnimi pomočmi in javnofinančnimi odhodki, mag. Ana Murn
- št. 9. Dejavnost raziskovanja in razvoja v Sloveniji, mag. Ana Vidrih
- št. 10. Dejavnosti slovenskega gospodarstva v luči poslovanja gospodarskih družb v letih 2001 in 2002, mag. Rotija Kmet Zupančič, Gorazd Kovačič, Jure Povšnar, Andreja Poje, Eva Zver, Mateja Kovač, Janez Kušar

Letnik XII, leto 2003

št. 1. Poslovanje gospodarskih družb v letu 2002, J.M. Novak

št. 2. Strukturne spremembe v predelovalnih dejavnostih v Sloveniji, G. Kovačič, mag. R. Kmet Zupančič, J. Kušar